

Szegedi Tudományegyetem

Különböző életkorú személyek érzelemkifejező köznyelvi metaforái

Bisztriczki Sára

Témavezetők:

Dr. Ivaskó Livia

Dr. Papp Melinda

Szeged

2024

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. A kognitív nyelvészet.....	4
2.1. Metaforák, metaforaelméletek a kognitív nyelvészetben	4
2.2. A metaforák csoportosítása, fajtái	6
2.3. Gyakori forrás-és céltartományok	8
2.4. Jellegzetes köznyelvi metaforák funkciója, kulturális különbségek	9
3. A metaforák szerepe a mindennapi kommunikációban.....	11
4. A metaforák mint az érzelemkifejezés nyelvi eszközei.....	12
5. Érzelemkifejező köznyelvi metaforákra vonatkozó kutatás	13
5.1. Hipotézisek, kutatási kérdések	13
5.2. Módszertan	14
5.3. Adatközlők	16
6. Az érzelemkifejező köznyelvi metaforákra vonatkozó kutatás eredményei	16
6.1. Az öröm kifejezése	16
6.2. A düh kifejezése	19
6.3. A szomorúság kifejezése	20
6.4. A félelem kifejezése	22
6.5. A szerelem és a szeretet kifejezése.....	23
6.6. Az szégyen kifejezése	26
6.7. Az irigység kifejezése	28
6.8. A hőérzetek és az érzelmek egymáshoz rendelésére vonatkozó eredmények	30
6.9. A nyelvi kreativitásra vonatkozó eredmények	33
7. Összegzés	34
IRODALOMJEGYZÉK.....	36
MELLÉKLETEK	Hiba! A könyvjelző nem létezik.

1.Bevezetés

Hétköznapi életünk alapvető érzelmeinek kifejezésekor és vizsgálatakor számos nehézségbe ütközhetünk. Ennek hátterében az áll, hogy az érzelmek nemcsak széles spektrumon mozognak és heterogének, hanem – jellegüket tekintve – komplexek is. Saját életünkben is gyakran tapasztaljuk, hogy egy-egy érzés nem önmagában, hanem másikkal kiegészülve jelenik meg, ezáltal bizonyítható az emóciók összetettsége és ambivalenciája. Az érzelmek ráadásul kézzel nem megfoghatóak, ezért – gyakran akaratunktól függetlenül – metaforizálásba bocsátkozunk, amikor az elvont érzéseinket akarjuk megértetni másokkal.

A kognitív nyelvészet sokáig nem vizsgálta az érzelmerkifejezés területét, ugyanis úgy tartották, hogy a nyelv nem egészen alkalmas annak közvetlen ábrázolására (OATLEY, 2004). Mindazonáltal mára már elválaszthatatlan egymástól a metaforák és az érzelmerkifejezés tanulmányozása, ugyanis szembeűnő az a tény, hogy leginkább a szóképek alkalmasak az érzelmek szavakba öntésére (BARANYINÉ, 2008; HOMA, 2013; KÖVECSSES, 2000). Sőt, tulajdonképpen az érzelemlfogalmak metaforák által létrehozott kognitív konstrukciók, amelyek az egyes kultúrákban különbözőféleképpen jönnek létre. Ehhez hozzákapcsolódik az, hogy az érzelmek elválaszthatatlanok a gondolkodástól és az intuitív viselkedéstől. A nyelv tehát rendkívül szorosan kötődik az érzelmek valós természetéhez, az érzelmet jelölő szavak jelentése azonban cseppet sem elemezhetetlen vagy véletlenszerű, hanem valós – legtöbbször metaforán vagy metonímián alapuló – kapcsolatban áll az élménnyel.

Az érzelmerkifejezés szerves részét képezi életünknek, ezért is tekinthető relevánsnak a téma kutatása. Pályamunkám célja az érzelmerkifejező metaforák feltárása a különböző életkorú személyek nyelvhasználatában. Hipotéziseim szerint – az érzelmerkifejezésben használt köznyelvi metaforákat tekintve – eltérést mutatnak a különböző korosztályok. Úgy gondolom, hogy ez a különbség visszavezethető a korábbi élettapasztalatokra vagy az aktuális élethelyzetre. A nyelvi kreativitásra vonatkozó előfeltevésem szerint pedig nemcsak a serdülőkre és a fiatal felnőttekre jellemző a verbális alkotóképesség, hanem az idősebb korosztályokra is.

Pályamunkámban először ismertetem azokat az elméleti kereteket, amelyek kutatásom alapjául szolgáltak, szót ejtek a metaforák csoportosítási módjairól, a gyakori forrás- és céltartományokról, valamint a metaforákhoz kapcsolódó kulturális különbségekről. Ezt követően rátérek a trópus mindennapi kommunikációban betöltött szerepére és funkciójára,

majd a metaforák érzelemkifejező funkcióját vizsgálom részletekbe menően, a kutatásom segítségével.

2. A kognitív nyelvészet

Mielőtt belekezdenénk az érzelemkifejező köznyelvi metaforák specifikus elemzésébe, fontosnak tartom, hogy bizonyos háttérinformációkkal rendelkezünk a kutatásom szakirodalmi keretéről: a kognitív nyelvészetről. Az említett szakterület alapfogalmainak ismerete segítséget nyújt, egyfajta alapként szolgál a dolgozat témájának megértéséhez.

A kognitív nyelvészet a nyelvtudomány egyik legmodernebb ága, amely közel 50 éve vált közzismertté. A szakterületet először az Amerikából származó George Lakoff és Mark Johnson kezdte el művelni, a későbbiekben őket számos, más nemzetiségű nyelvtudós követte a kutatásokban. Jelenleg Magyarországon Kövecses Zoltán és Benczes Réka Kognitív nyelvészet című könyve nyújt létfontosságú ismereteket a tudományágban (KÖVECSES és BENCZES, 2010). A kognitív nyelvészet – a generatív nyelvészettel ellentétben – a nyelvet az emberi megismerés felől közelíti meg, a szigorú szabályrendszerben gondolkodó nyelvleírás helyett. Kiemelt szerepet kap a jelentés és a kogníció, ugyanis a nyelvészek elválaszthatatlannak tartják az ember nyelvi és nem nyelvi tevékenységét. A nyelv szerintük *„nemcsak eszköz a megismerésben, hanem az a közeg, amelyben a világról alkotott tudásunk kiformalódik”* (SZABÓ, 2020:16), tehát a kognitív nyelvészet fókuszpontjában az ember, a gondolkodás, illetve a nyelv kapcsolata áll.

2.1. Metaforák, metaforaelméletek a kognitív nyelvészetben

A kognitív nyelvészet alapjainak lefektetése után, most a metafora fogalmát, fajtáit és a hozzá köthető elméleteket fejtem ki röviden a kognitív nyelvészet aspektusából.

A metafora – a legtöbb nyelvtankönyvben a költői képek közé sorolt – olyan szókép vagy trópus, amely hasonlóságon alapul és egyezést fejez ki azonosítás alakjában. Tágabb értelmezésben a metafora szintetikus és tömör, azonban az azonosítás alapjának megfejtéséhez nagy szellemi erőfeszítés szükséges, ellentétben az egyértelmű és analitikus hasonlattal. A metaforák irodalmi jelenségeként való kutatása a legáltalánosabb: leggyakrabban a lírai alkotások elemzésénél, de sokszor prózai szövegekben is rálelhetünk ezekre a kifejező költői eszközökre.

A mindennapi nyelvhasználatban jelenlévő metaforák kutatása számos metaforaelmélet kidolgozásához vezetett, a kognitív nyelvészeti forradalom jelenleg is tart. Napjainkban jó néhány eltérő elmélet létezik, „*a metaforaelméletek sokfélesége azonban nem annyira a metaforák változatosságából, hanem egyazon metafora sokféle kognitív földolgozási lehetőségéből fakad*” (HORVÁTH, 2001:125).

Mindenekelőtt a metafora fogalmát és a kognitív nyelvészetet szorosan összekapcsoló teóriát szeretném hangsúlyozni: a kognitív metaforaelméletet. A metafora ezen megközelítése „*egy átfogó, általános és empirikusan tesztelt elmélet*” (KÖVECSES, 2005:16), amely szerint a szókép elsődlegesen a fogalmak megértését segítő, jellemző tulajdonság. „*A metafora nem csupán a kreatív irodalmi képzelőerő alkotóeleme, hanem egy értékes kognitív eszköz*” (KÖVECSES, 2005:15). A metaforát azonban hétköznapi emberek is használhatják és használják is, hiszen az emberi gondolkodás megértésében is kulcsfontosságú eszköz. A metafora kognitív – szemantikai oldalról történő – értelmezését George Lakoff hozta be a köztudatba: szerinte a metafora nemcsak a nyelvet reprezentálja, hanem a gondolkodás összetett rendszerét is, továbbá megérteti az emberrel a világ elvont fogalmait fizikai tapasztalások segítségével. Itt kap szerepet a korábban ismertetett, a kognitív nyelvészet középpontjában álló megismerés. Mindezek függvényében világos, hogy a szókép elsősorban nem díszítésként funkcionál, hanem új fogalmak létrehozásaként. Utóbbi megállapítás kiegészíthető a Horváth Rajmund gondolatával is: „*a metafora az egyik egyetemes univerzálénak, a nyelvi kreativitásnak az elidegeníthetetlen része*” (HORVÁTH, 2001:120). A metafora minden ember nyelvhasználatában jelenlévő természetes, jelentésteremtő jel, amely tulajdonságait tekintve rejtvénytyszerű, mozgáson alapuló és dinamikus, valamint hozzátartozik a nyelvi normához. Kövecses Zoltán a metafora lényegét így határozza meg: „*a metafora egyszerre nyelvi, fogalmi, társadalmi és kulturális, testi és idegi jelenség*” (KÖVECSES és BENCZES, 2010:93).

A kognitív metaforaelmélethez kapcsolódik a standard fogalmi metaforaelmélet, melynek lényege a fogalmi tartományok szerinti gondolkodásban és a forrás- és céltartományokba való besorolásban rejlik. A fogalmi rendszerünk különböző területeiről származó fogalmi keretek között létrejövő szisztematikus megfelelések vagy leképezések alkotják a fogalmi metaforákat, amelyek segítségével bármilyen absztrakt fogalmat ki tudunk fejezni egy konkrétabb fogalmon keresztül. A fogalmi metafora esetében mindig a céltartomány tekinthető absztrakt, kézzel nem megfogható fogalomnak, amely konceptualizációjához elengedhetetlen a konkrét forrástartomány. A kutatásomat erre a két metaforaelméletre alapozom.

Közismert még a „halott metafora” -elmélet, amely szerint léteznek olyan metaforikus kifejezések, amelyek már olyan régóta konvencionálisak, hogy mostanra elveszítették az erejüket, és nem befolyásoló tényezői az emberi gondolkodásnak: ma már szó szerint értelmezzük őket (pl.: ver a szív, kapcsolatot ápol). Számos nyelvész végzett kutatásokat a halott metaforák felderítésének céljából, azonban nemzetiségtől függően eltérő, az elméletet alátámasztó és cáfoló eredmények is születtek (KÖVECSES és BENCZES, 2010).

2.2. A metaforák csoportosítása, fajtái

A hagyományos irodalmi metaforákhoz képest, kognitív nyelvészeti perspektívából szemlélve a metaforák csoportosítása jóval bonyolultabb. Egyrésztől léteznek – a standard fogalmi metaforaelmélet szerint – fogalmi metaforák és metaforikus kifejezések. A fogalmi metaforák „*egy fogalmi tartomány megértését egy másik fogalmi tartomány alkalmazásával érik el*” (KÖVECSES, 2005:28). A fogalmi tartományokon a – már említett – forrás-és céltartományokat értjük, amelyeknek köszönhetően leképezéseket, valamint új fogalmakat lehet létrehozni. A fogalmi metaforának léteznek nem nyelvi és nyelvi megtestesítői. Nem nyelvi megtestesítők lehetnek kulturális termékek, társadalmi jelenségek, szokások vagy szimbólumok. A nyelvi megtestesítők csoportjába sorolhatóak a metaforikus kifejezések, amelyek szemléletes példája az ÉLET UTAZÁS fogalmi metafora által motivált „*messzire jut az életben*” kifejezés (KÖVECSES és BENCZES, 2010). A fogalmi metaforákat különbözőféleképpen csoportosíthatjuk: konvencionalitásuk, funkciójuk, természetük, illetőleg generikus vagy specifikus mivoltuk alapján.

Amikor a konvencionalitást vizsgáljuk, akkor a szóképek hétköznapiságát, köznyelvbe való beágyazottságát figyeljük meg, illetve azt, hogy az átlagember milyen gyakran alkalmazza őket mindennapjai során. A később vizsgálandó metaforák között lesznek konvencionálisnak és újszerűnek tekinthetőek is, utóbbiak a nyelvi kreativitás vizsgálata miatt lényegesebbek. Az irodalomban megjelenő kreatív szóképek rendszere jellemzően újszerűbb és komplexebb a konvencionális metaforákénál. Ezt mutatja az is, hogy a mindennapi társalgásaink során használt trópusok megértése különösebb mentális erőfeszítés nélkül történik, míg a költői képek értelmezése jellemzően nagyobb erőfeszítést és a jelentésekre való tudatosabb odafigyelést igényel.

A metaforák kognitív funkció szerint tartozhatnak szerkezeti, ontológiai vagy irányultsági csoportba. A szerkezeti metafora „*prototipikusan események megértését segíti*”

(TOLCSVAI NAGY, 2017:260), ezért a forrástartományba rendkívül széles körű, közvetlenül észlelhető események tartoznak, a céltartományba pedig közvetlenül nem észlelhetőek. Érzékletes példaként említhető a VITA HÁBORÚ vagy az IDŐ MOZGÁS szerkezeti metafora, illetve a hozzájuk tartozó metaforikus kifejezések mindegyike (pl.: megvédte az álláspontját, rohan az idő, lassú percek). Az ontológiai metaforák átláthatóbbá, érthetőbbé teszik a körülhatárolt szerkezettel nem rendelkező fogalmakat. Ebből következik, hogy a bennük megtalálható forrástartomány „*prototipikus esetben valamely fizikai tárgy*”, a céltartomány pedig „*valamely dologként konceptualizált entitás*” (TOLCSVAI NAGY, 2017:259). Mindez annyit tesz, hogy például az EMBERI ELME TARTÁLY ontológiai metaforának az elvont célfogalmát (emberi elme) egy általánosabb, közérthetőbb kategória – a tudást, az információt tároló tartály fogalomkörének – segítségével értetjük meg, hogy könnyebben feldolgozhatóvá, elképzelhetővé váljon az azonosítás (pl.: üres a feje, kiesik a fejéből). A harmadik, funkció szerinti csoportba az alapvető térbeli irányokon alapuló, orientációs metaforák tartoznak, ilyen például a JÓ FENT metafora („*magas színvonal*”, „*feldobódik*”; TOLCSVAI NAGY, 2017). A forrástartomány általában az észlelhető térbeli elhelyezkedést tartalmazza, a céltartomány pedig valamilyen nehezen megérthető fogalmat, a példa esetében azt, hogy pozitívumként értékelhető a felfelé irányultság. Megfigyelhető, hogy az érzelemkifejezésben – a szerkezeti és az ontológiai metaforák mellett – kifejezetten gyakran használunk orientációs metaforákat, ezzel is elősegítve a megfoghatatlan fogalmak megértését.

Folytatva a metaforák csoportosítását, természetük alapján lehetnek képi sémák vagy egyszeri képek. Az előbbi vázlatos szerkezettel rendelkezik, az utóbbi specifikus tapasztalatot ragad meg: ebben rejlik a mérvadó különbség a két típus között.

Érdemes felsorolásszerűen megemlíteni a generikus és specifikus fogalmi metaforákat, és ezen túlmenően – a szóbeli kommunikációban viszonylag gyakran használatos – olyan metaforákat is, amelyek élőlényt tárggyal azonosítanak (pl.: a férfi egy *tank*). Említésre méltó az asszociatív és az abszurd metafora (HORVÁTH, 2001), valamint a Magyar Stilisztika című könyvben kihangsúlyozott számos további csoportosítási lehetőség, mely szerint a metafora lehet motivált vagy motiválatlan, direkt, indirekt vagy körülíró, konkretizáló vagy tárgyiasító, szerkezete szerint pedig teljes, explicit vagy implicit (SZIKSZAINÉ, 2007).

Az előzőekben részletezettek alapján látható, hogy a metaforának számos csoportosítási módját és fajtáját ismerjük, ezek rendszere hálószerűen összefonódik. Mindezek megértése

rendkívül időigényes és komplikált folyamat, azonban az érzelemkifejező metaforák vizsgálatához a már kifejtettek elegendő alapismeretet biztosítanak.

2.3. Gyakori forrás-és céltartományok

A fogalmi metafora az elvontabb céltartományból – amelyet a trópus segítségével szeretnénk megérteni – és a konkrétabb, megfoghatóbb forrástartományból – amelyet a céltartomány megértéséhez használunk – illetőleg az ezek között létrejövő leképezésből épül fel. Érdeemes szót ejteni a leggyakrabban használt forrás-és céltartományokról, ugyanis ezek vezérlik a mindennapok során észrevétlenül alkalmazott, érzelemkifejezésre alkalmas metaforákat.

Sűrűn használjuk forrástartományként az emberi testet és testrészeket (pl.: az iskola *feje*, a hegy *oldala*), az egészség és betegség fogalmát (pl.: *egészséges* értékrend), az állatokat (pl.: *kutya baja*), a növényekhez köthető (pl.: *bimbózó* szerelem), illetve az épületekhez és az építkezéshez kapcsolódó kifejezéseket (pl.: *romokban hever* az önbizalma), valamint a gépeket és eszközöket (pl.: *gépiesen* viselkedik). Számos esetben vesszük igénybe a sport és a játékok fogalomkörét (pl.: *játszik* az érzéseivel), a pénzhez és üzlethez köthető szófordulatokat (pl.: *spórol* az energiáival), a főzéssel és az ételekkel kapcsolatos kifejezéseket (pl.: vajon mi *sül ki* belőle?), illetve a hideg és a meleg érzetét (pl.: *jeges* pillantás, *meleg* fogadtatás). Továbbá a sokszor előforduló forrástartományok közé tartoznak a világosság és a sötétség (pl.: *derűs* hangulat), az erők (pl.: *nyomás* van rajta), valamint a mozgás és az irányok (pl.: *lépésről lépésre* haladjunk) jellegzetes szókapcsolatai.

A metafora segítségével megértendő legtipikusabb céltartományok az érzelmek (pl.: *kitörő* lelkesedés), a vágyak (pl.: *tudásszomj*), az erkölcs és annak értékei (pl.: *ellenáll* a kísértésnek), a gondolatok (pl.: *szöveget ütött* a fejébe a gondolat), a társadalom és a nemzet (pl.: az ország *működése*), a politika (pl.: politikai *harc robbant ki*), illetve a gazdaság (pl.: *összedőlt* a gazdaság). Mindemellett napi szinten alkalmazzuk fogalmi tartományként az emberi kapcsolatokat (pl.: *virágzó* barátság), a kommunikációt (pl.: információkat *kapok tőlük*), az időt (pl.: *jön* a karácsony), az életet és a halált (pl.: a nagymama *eltávozott*), a vallást (pl.: *Isten gyermekei* vagyunk), valamint az eseményeket és a cselekvéseket (pl.: *eléri* a célját) (KÖVECSSES, 2005:31–40). A céltartományok voltaképpen a mentális és érzelmi állapotok, a társadalmi csoportok és folyamatok, illetőleg az emberi tapasztalatok és események elvont fogalmainak megértésére szolgálnak.

2.4. Jellegzetes köznyelvi metaforák funkciója, kulturális különbségek

A Nyelv, poétika, kogníció című tudományos kötetben Pethő József háromféle metaforakategóriát állapít meg a nyelvhasználati színtérből kiindulva: a szépirodalom metaforáit, a hétköznapi nyelvhasználat poétikus metaforáit, valamint a köznyelvi metaforák kategóriáját (PETHŐ, 2018). Az ember költői metaforákat egyaránt alkalmazhat a köznyelvben, ám hatványozottan ritkábban, mint ahogyan azt a szókép hétköznapi változataival teszi.

Elsőként szükségesnek tartom leszögezni, hogy a többjelentésű szavak metaforikusságon vagy metonimikusságon alapulnak: ez alátámasztja azt az elképzelést, hogy az emberi beszéd egyik legnagyobb alkotóereje a metafora (HANGAY, 2004). A hétköznapi nyelvben fellelhető metaforikus kifejezések legjava – a poliszémiához hasonlóan – csak létrejöttét tekintve metaforikus, a tudatos, kreatív szóképhasználat viszont egyértelműen az újítás eszközeként szolgál.

Megfigyelhető, hogy míg néhány jellegzetes metafora közel az összes nyelvben megjelenik – ezáltal univerzálisnak tekinthető – addig a kultúrák metaforahasználata jelentős diverzitást mutat. Az univerzális metaforák hátterében a nemzetek közel azonos fizikai tapasztalásai állnak: észrevehető ez például a testi reakció által motivált VÁGY HŐ metaforában, amelynek tipikus metaforikus kifejezése az „ég a vágytól” (*burn with desire*) szókapcsolat. Bizonyított ezenkívül több érzelmkifejezésre szolgáló, kultúrától függetlenül megegyező metaforának a létezése: ilyen például a BOLDOGSÁG FELFELÉ IRÁNYULTSÁG (pl.: *felvidul; cheer up*) és a DÜH EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FOLYADÉK (pl.: *Hadd főjön a levében! Let him stew!*) metafora (KÖVECSÉS, 2005). A globálisan elterjedt trópusok közé sorolható az IDŐ TÉR metafora, amely a magyar nyelven kívül igazoltan van jelen többek között az angol, a francia és az olasz nyelvben, sőt még a kínai mandarin és az ausztrónéziai tonganyelvben is. Az idő elvont fogalmát képtelenség metaforák nélkül kifejezni, így nem meglepő, hogy a „3 év alatt tanultam meg spanyolul” és a „Két ünnep között nagytakarítás lesz” példamondatok konceptualizálása egyetemesnek tekinthető. A mondatok ily módon történő megfogalmazásakor az embernek eszébe sem jut, hogy a térbeli irányokat is ugyanezekkel a szavakkal fejezzük ki, természetes az idő fogalmának a metaforizálása, ahogyan ez az összes hasonló, elvont dolog értelmezésénél történik. Ebben rejlik a köznyelvi metaforák egyik legfőbb funkciója: az ember metaforák segítségével könnyebben megérti a kézzel nem megfogható fogalmakat. A TÉR forrástartomány az IDŐ mellett számtalan másik absztrakt fogalom elképzelését segíti: az érzelmekét, a matematikáét, a rokonságét, vagy valamilyen társadalmi státuszét.

Természetesen léteznek univerzálisnak nem tekinthető metaforák is. Amikor a metaforák közötti különbséget szeretnénk vizsgálni kulturális-kognitív aspektusból, akkor a variálódás dimenzióit, tényezőit és legfőbb okait érdemes figyelembe vennünk. A metaforák kultúrák között vagy kultúrákon belül lehetnek különfélék: ezen két dimenzió mentén variálódnak. A variálódás három legjelentősebb tényezője a forrástartomány, a metaforikus implikációk, illetve a metaforikus kifejezések. Ezek mindegyike elsősorban a kultúrák metaforahasználata közötti különbségekre nyújt érzékletes példát.

A kultúrák közötti eltérések legfőbb oka az, hogy egyes kultúrák másféle forrástartományok felhasználásával konceptualizálnak egy adott céltartományt, illetőleg egy-egy forrástartomány nem feltétlenül ugyanahhoz az elvont fogalomhoz biztosít elérést az egész világon. Vagyis az általános szintű trópusok a specifikus szinten nyilvánulnak meg végső formájukban, méghozzá különböző kulturális változatokban. A metaforák variálódásának két lehetséges okát tartjuk számon, amelyek mind a kultúrákon kívüli, mind a kultúrákon belüli különbségekre magyarázatot adnak: az eltérő tapasztalatot és kognitív preferenciát. Tehát máshogyan éljük meg a tapasztalatainkat egyénként és nemzetként, máshogyan szemléljük a világot, ezt pedig tükrözi a metaforahasználatunk is. Szemléletes példák erre az univerzális életmetaforák, amelyek máshogyan mutatkoznak meg például a magyar és az angol nyelvben. Ezt bizonyítja egy kutatás eredménye, amelyben megmutatkozott, hogy az amerikaiak inkább értékes tulajdonként és játékként tekintenek az élet absztrakt fogalmára, míg a magyarok leggyakrabban harcként vagy kompromisszumként metaforizálják azt. Ennek a hátterében a magyarság hányattatott sorsa, és megpróbáltatásokkal teli történelme állhat, valamint az alapvető magyar hozzáállás: a hungaropesszimizmus. Ezzel ellentétben az amerikaiak sorsa közel sem volt ennyire sanyarú, amely egy optimistább életszemlélet kialakulásához vezetett. Értelemszerűen ez nem azt jelenti, hogy az angol nyelvben egyáltalán nem használatos forrástartomány a küzdelem, a harc, vagy a próbatétel, de egy amerikai ember nagyobb valószínűséggel fogja fel az életet utazásként, konténerként vagy hazardjátékként, mint kihívásként (KÖVECSES, 2005).

A kultúrán belüli különbségeket olyan tényezők befolyásolhatják, mint a régiók és etnikumok, a társadalom, a szubkultúra vagy az egyéni preferenciák. A társadalmi különbségek egyértelműen kiütkeznek abban, ahogyan az ellenkező nemű emberek egymást metaforákkal illetik. A férfiak jellemzően valamilyen apró testű állattal azonosítják a nőket (pl.: nyuszi, mókus, pipi), ezzel ellentétben a nők a férfiakat nagy testű, szőrös állatok képében jelenítik meg (pl.: medve, oroszlán, tigris). Számottevő a különböző régiók metaforahasználatában való

eltérés: a csángó szerelem-modell alapját a SZIGORÚ APA erkölcsmodell adja, azonban a magyar köznyelvben a kiindulópontot az ÉRZELEM ERŐ metafora teremti meg. Az egyes szubkultúrákban élő emberek gyakran alkotnak saját metaforákat, ilyen például a depressziós emberek által használt A DEPRESSZIÓ FOGVA TARTÓ metafora, amelyet – a hagyományos változatok mellett – kifejezetten az érintettek alkalmaznak (KÖVECSÉS, 2005). Ezenfelül minden ember alkothat egyedi metaforákat: ezek körülvesznek minket, hiszen – a mindennapi társalgásainkban használtakon kívül – számtalanszor előfordulnak többek között filmekben, sorozatokban, dalszövegekben vagy akár reklámszövegekben. Tökéletes példa erre a Doktor House című sorozat főszereplője, aki előszeretettel alkalmaz egyedi metaforákat szakmai tudásának fitogtatására: az egyik diagnózis felállításakor a BETEGSÉG KONCERT fogalmi metaforát használta, amely cseppet sem számít hétköznapiaknak, ez pedig nehezítette a megértését (SCHIRM, 2016).

3. A metaforák szerepe a mindennapi kommunikációban

Néhány évszázaddal ezelőtt a kutatók a metaforák egészen más funkciójára fektettek hangsúlyt, mint a XXI. században. Már Arisztotelész korától kezdve használnak az emberek metaforákat, ekkor azonban még kizárólag költői eszközként szolgált ez a nyelvi eszköz. Az ékesszólás, a retorika művészetében jutott jelentős szerephez: meggyőzésre, érvelésre, hatásosabb megformálásra használták. Ezek a funkciói még napjainkban sem avultak el teljesen, azonban egyértelmű, hogy a metaforák sokkal lényegibb, alapvető kognitív szerepet töltenek be a mindennapi kommunikációban, ezzel szervesen megalapozva a gondolkodásunkat. Ezen szóképek nélkül képtelenség lenne az elvont fogalmak kifejezése, az ember nem tudná megragadni például az érzelmek és az értékek pszichikai folyamatát. Egyszóval a metaforának az emberi megismerésben betöltött szerepe nélkülözhetetlen, segítségével a valóság szimbolikus megragadása történik. Továbbá a metaforák által számos új fogalmat hozunk létre, ezzel pedig folyamatosan bővítjük a nyelv sokszínű lexikai eszközkészletét. Sőt, nem véletlenül tekintünk a metaforára nemcsak nyelvi, hanem kreatív eszközként is: napi szinten történő alkalmazása, valamint a sajátos variációk megalkotása szemmel láthatóan hatással van a világlátásunkra és az egyedi konceptualizációinkra.

A szókép megfelelő használatával lehetséges a homályosítás, a ferdítés, a kicsinyítés, a nagyítás, sőt még a túlzás is. A metafora ezen funkciói a tudomány néhány területén aggodalomra adhatnak okot: vegyük például a klímaváltozással kapcsolatos, nem eléggé

sokatmondó szókapcsolatok köztudatba ivódását. Nem kizárt, hogy a homályos metaforák miatt sem érezzük a természet összeomlásának valódi fenyegetését, ezért valószínűleg kifejezőbb lenne a klímaváltozás helyett a klímapusztítás, a globális felmelegedés helyett pedig az érzékletesebb globális megsülés kifejezéseket használnunk (FORGÁCS, 2021). Érzékelhető tehát a metaforák – a világunkra és életünkre gyakorolt – kiterjedt hatása. Ezen túlmenően a köznyelvi metaforák szolgálhatnak a nyelvi hiánypótlás, a tömörítés, a nyomatékosítás vagy akár a szemléltetés eszközeként, de mondandónkban bírhatnak a cizelláltság, a tabukerülés, valamint az elrejtés szerepével egyaránt. Színesíthetik, ékesíthetik szokványos fogalmazásmódunkat, de az obszcenitás elkerülésére, illetőleg az érzelmeink kifejezésére úgyszintén kifejezetten alkalmasak. Mindezekből adódóan megállapítható, hogy a köznyelvi metaforák számos szereppel rendelkeznek, ám a továbbiakban az érzelemkifejezés területén előforduló szóképeket és azok funkcióit vizsgálom.

4. A metaforák mint az érzelemkifejezés nyelvi eszközei

A köznyelvi metaforák egyik legfőbb funkciója tehát az érzelemkifejezés, a kutatásommal feltárt és a fentebb megemlített példák mindegyike bizonyítja ezt. Szembetűnő, hogy az olyan komplex fogalmak esetén, mint az érzelmek, öntudatlanul hagyatkozunk trópusok alkalmazására, hiszen szinte kizárólag ezek segítségével tudjuk kifejezni magunkat és érzelmeinket.

A kognitív nyelvészek szerint az érzelmek fogalmai testi és kulturális motivációk alapján formálódnak meg: legtöbbször fizikai tapasztalásainkból merítjük az ihletet az általánosságban univerzális érzelemmetaforák megalkotásához. A többi fogalmi metaforához hasonlóan, az érzelemkifejező funkcióval rendelkezők is forrástartományokon keresztül segítik például az egyes alapérzelmek – ÖRÖM, BÁNAT, DÜH, FÉLELEM, UNDOR és MEGLEPŐDÉS – céltartományának értelmezését. Az érzelem fogalmát legtöbbször valamilyen fizikai erővel, vagy mozgással azonosítjuk: ezt mutatják a „*ledöntötte a lábáról a szerelem*” és a „*megmozgatott bennem valamit*” kifejezések. Az erő-séma nemcsak összekapcsolja az eltérő érzelmi metaforákat, hanem alapvető forrástartományukként is funkcionál. Tipikusan használjuk ezentúl az ÉRZELEM TERMÉSZETI ERŐ (pl.: érzelmek *vihara*), valamint az ÉRZELEM TŰZ/HŐ (pl.: *lángoltak benne az érzések, fűtötte az érzelem*) metaforákat, illetve az azokból eredő metaforikus szókapcsolatokat. De a konkrét érzések konceptualizálására is megannyi trópusot használunk: gyakori például a félelem legyőzendő ellenfélként, természetfeletti

lényként, tartályban lévő folyadékként vagy betegségként való értelmezése. Megfigyelhető az emóciók vizsgálatakor az iránymetaforák hatása: amikor örömet érzünk, általában a *fel*-igekötőt használjuk (pl.: *felvillanyozta* a jó hír, *felderül* az arca), ezzel szemben, amikor szomorúak vagyunk a *le*- igekötős igét választjuk mondandónkban (pl.: *lelombozódik*, *lesújtotta* a hír, *lehangolódott*). Ebből következik az, hogy a pozitív érzésekhez, eseményekhez felfelé irányultságot társítunk, míg negatív társaikhoz lefelé irányultságot (KÖVECSES, 2005).

5. Érzelemkifejező köznyelvi metaforákra vonatkozó kutatás

5.1. Hipotézisek, kutatási kérdések

Az általánosabb információk ismertetése után rátérek a saját kutatásomra. Azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy van-e különbség aközött, ahogyan eltérő életkorú személyek nyelvileg megjelenítenek egy-egy érzelmet a mindennapi kommunikációjuk során, és ha igen, akkor mi lehet az a tényező, amely ezt befolyásolja. További kutatási kérdésem, hogy a nyelvi kreativitás terén észrevehetőek-e korosztályok közötti különbségek. A témával foglalkozó kutatók egy része azt az álláspontot képviseli (BLAKEMORE, DEN OUDEN, CHOUDHURY és FRITH, 2007; BURNETT, THOMPSON, BIRD és BLAKEMORE, 2011; BLAKEMORE, 2011, 2012a, 2012b; BALÁZS, KEMÉNY és IVASKÓ, 2015), hogy a gyermekek után a kamaszkorúak és a fiatal felnőttkorúak a legkreatívabbak. Mindez arra vezethető vissza, hogy ebben az időszakban érik el személyiségfejlődésükben azt a fázist, amelyben kialakul saját identitásuk, s ennek eredményeképpen sajátos nyelvhasználatuk is. Ezzel elsősorban a csoporthoz való tartozást, illetőleg a többi társadalmi csoporttól való erőteljes elkülönülést szeretnék erősíteni. Ennek érdekében sokszor provokatívan kommunikálnak, elhatárolódnak a társadalmi normarendszertől, és – az identitás erősítésének céljából – előszeretettel élnek a nyelvi megbotránkoztatás eszközével (ERIKSON, 1968). Ehhez kapcsolható a nem konvencionális metaforák gyakori használata, továbbá az újszerű metaforák alkotása, akár a szleng nyelvi rétegén keresztül.

Jelen kutatás előzményének tekinthető a pilot kutatásom, melynek eredményei arra ösztönöztek, hogy más aspektusból is érdemes körüljárnom e témát (BISZTRICZKI, 2023). A 2023 januárjában, hólabda mintavétellel, kvantitatív kutatási módszerrel készített kérdőíves kutatásomban 165 anonim kitöltő vett részt. Ekkor még generikusan az emberek érzelemkifejezésben használt metaforáira fektettem a hangsúlyt, nem tettem különbséget életkor szerint a válaszadók között, azonban a kiértékelésnél kirajzolódott az, hogy van

differentia a korcsoportok között. Példaként említve, az egyedi válaszoknál kreatívabbnak mutatkoztak a 41 és 50 év közötti felnőttek (BISZTRICZKI, 2023). Jelenlegi kutatásomban már kifejezetten a korosztályos különbségeket, illetőleg a nyelvi kreativitás kérdését vizsgáltam.

Előfeltevéseim szerint különbség mutatkozik az eltérő életkorú személyek érzelemkifejezésben használt köznyelvi metaforáit illetően, erre pedig az aktuális élethelyzet vagy a korábbi élettapasztalatok nagy mértékben hatással vannak. Hipotéziseim szerint a nyelvi kreativitás nemcsak a serdülő- és a fiatal felnőttkorban érhető tetten, hanem hasonlóképpen az idősebb korosztályok nyelvhasználatában is. A következőkben bemutatott kutatás ezen hipotézisek vizsgálatára irányul.

5.2. Módszertan

A különböző életkorú személyek érzelemkifejező köznyelvi metaforáit – ahogyan azt korábban a pilot kutatásomban tettem, ezúttal is – kvantitatív kutatási módszerrel vizsgáltam. Online kérdőívet készítettem, amelyet a Google Űrlapok felületén keresztül lehetett kitölteni. Heterogén hólabda mintavételt alkalmaztam annak érdekében, hogy az eredmények levetíthetők legyenek a társadalom egészére, azonban az online formátum miatt a kitöltési hajlandóság eltért az egyes korosztályok esetében. Ugyan a kutatás nem tekinthető reprezentatívnak, előnye az, hogy sikerült az összes potenciálisan vizsgált csoport tagjaitól adatot gyűjtenem, ám én a 10-ből mindössze 7 korosztály eredményeit emelem ki, ugyanis nem célom messzemenő következtetéseket levonni és általánosítani olyan csoportok esetében, melyeknél csupán néhány embert ért el a kérdőív.

A kérdőívem alapvetően 4 részből épült fel: az első részben a szociometriai tényezőkre kérdeztem rá, ezek közül pedig a nemre, az életkorra, a lakóhely és a foglalkozás típusára, a munkaerőpiaci helyzetre, valamint a legmagasabb iskolai végzettségre. Az utolsó részben nyitott végű kérdések segítségével akartam megtudni azt, hogy hogyan fejezik ki a válaszadók saját szavakkal az – öröm, a düh, a szégyen, az irigység és a szeretet – érzéseket. Mindazonáltal a második és a harmadik részben egészen más jellegű kérdéseket tettem fel.

Az alapvető módszer ötletét a Kövecses Zoltán által – a *Metaphor, a Metaphor and Emotion* és a *Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe* című műveiben – meghatározott érzelmekkel kapcsolatos fogalmi metaforák adták (KÖVECSES, 2000, 2002, 2005). Az idegennyelvű szakirodalomban George Lakoff és Mark Johnson műveiben is túlnyomórészt megjelennek Kövecses tipizált érzelmetmetaforái (LAKOFF és JOHNSON,

1980), azonban tekintve, hogy nem minden metafora univerzális, valamint a magyar és az angol nyelv közötti különbségek áthidalása és vizsgálata nem célom ebben a dolgozatban, kutatásomban jobbnak láttam elsősorban a magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodni. Kövecses és Lakoff informális beszélgetések, magazinok, filmek és a populáris kultúra alkotásainak útján jutottak hozzá a fogalmi metaforákhoz, éppen ezért – a szerzők szerint – könnyen elképzelhető, hogy a művekben található egy-egy példa erőltetettnek, természetellenesnek hathat a kontextus ismerete nélkül (KÖVECSES, 2000). Kutatásomban az is céljaim között szerepelt, hogy a lehető legteljesebb képet kapjak és adjak a mindennapi kommunikációban ténylegesen használt metaforákról. Kövecses Zoltán továbbá azt is kihangsúlyozza, hogy az általa feltárt fogalmi metaforák keretei általában valamilyen motivációra vagy tapasztalati talajra épülnek: ez lehet valamilyen érzékelt szerkezeti hasonlóság, tapasztalatok, továbbá kulturális vagy biológiai eredet. Fontos megjegyezni, hogy bár a fogalmi metaforák motivációja a legtöbb esetben felderíthető, előfordulnak kivételek, amikor nincsen erőteljes összefüggés a két tartomány között. Az is gyakori, hogy egy-egy forrástartomány a céltartomány csak egy konkrét részére világít rá, ezért magyarázható több konkrét tartomány segítségével az absztrakt tartomány. Ez az érzelmkifejező metaforákra különösképpen jellemző. Mindazonáltal ennek fordítottja is létezik, amikor egy forrástartományhoz céltartományok sokasága tartozik: ezt nevezzük a metafora hatókörének (KÖVECSES, 2005). Az érzelmkifejezésre alkalmas metaforákat nemcsak nyelvi vagy fogalmi motivációk vezérlik, hanem sok esetben a testünk tapasztalásai. Ezenbelül a fogalmi metaforáknak lehetnek fiziológiai és viselkedési motivációi, például a düh esetében a megnövekedett pulzusszám és vérnyomás, valamint az izzadás, a vérkeringés fokozódása és a bőrpír hatással lehetnek arra, hogy létrejöttek a DÜH FORRÓSÁG vagy a DÜH TERMÉSZETI ERŐ fogalmi metaforák.

Ezen rövid szakirodalmi áttekintés után egyértelművé válik, hogy mit volt hivatott elérni a kérdőívem második és harmadik részében a kérdések feltevésének mikéntje. Voltaképpen a zárt végű érzelmekre vonatkozó kérdéseknél Kövecses érzelemmetaforáinak forrástartományait adtam meg válaszlehetőségként. Így jártam el mind az 5 vizsgált emóciónál: Paul Ekman alapérzelmei közül négyenél – amelyek az öröm, a szomorúság, a félelem és a düh voltak – illetőleg a szerelem komplex érzelemnél is (EKMAN, 1971). Példaként említve, a szerelem érzésénél megadtam válaszlehetőségként többek között a FÜGGŐSÉGet, az UTAZÁSt és a BETEGSÉGet, melyek mindegyike egy-egy érzelemmetafora forrástartományaként funkcionál. Az ilyen jellegű kérdéseknél nem korlátoztam azzal a válaszadóimat, hogy megszabtam a

maximálisan bejelölhető válaszlehetőségeket, hogy így minél teljesebb képet kapjak a témában, hiszen még az is differens eredményt mutathat, ha a megjelölt válaszok száma jelentősen eltér egyes korosztályoknál. Említésre méltó, hogy mind az 5 emóciónál volt lehetőség *Egyéb válasz* beírására is, amely kiváló teret nyújt az egyedi metaforák tanulmányozásának, valamint a kreativitás láttatásának. A kérdőívem harmadik része a másodikhoz hasonlóan épült fel, annyi különbséggel, hogy itt a Kövecses szerinti, érzelmekhez kapcsolható hőérzeteket vizsgáltam, illetve – mivelhogy a *fagyos-hideg-langyos-meleg-forró* tulajdonképpen egy skálaként is értelmezhető – e kérdéseknél mindössze egy válaszlehetőséget lehetett megjelölni. Érdekelt, hogy a hőérzetek terén van-e szembetűnő különbség az eltérő életkorú személyeknél, vagy mivelhogy ezen fogalmi metaforákat egyértelműen fiziológiai tapasztalások vezérlik, életkortól függetlenül hasonlóak a képzettársítások: például minden kitöltő a MELEGSÉG hőérzetet kapcsolja az ÖRÖMhöz (KÖVECSES, 2005). A kérdésfeltevésnél az asszociáció előhívása volt az elsődleges célom, ezért az űrlapon egyszer sem jelent meg a metafora, a szókép vagy a trópus kifejezés: ezzel próbáltam elkerülni a kitöltők bármilyen befolyásolását. Azért építettem képzettársításra a kérdéssort, mert az volt az előzetes feltételezésem, hogy az asszociáció és a metaforikus nyelvi kifejezések között korreláció van, s ennek felderítésére a nyitott és zárt végű kérdések effajta összevetése kiválóan alkalmas. A teljes kérdőív a mellékletek között található.

5.3. Adatközlők

Összesen 532 magyar anyanyelvű, anonim kitöltő vett részt a kutatásban, a kitöltők közel kétharmada nő, több mint egyharmada pedig férfi volt. A résztvevők közel fele megyeszékhelyen lakik és főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik, mindemellett hasonló százalékos arányban jelentek meg a tanulók, hallgatók és a teljes vagy részmunkaidőben foglalkoztatottak.

6. Az érzelmek kifejező köznyelvi metaforákra vonatkozó kutatás eredményei

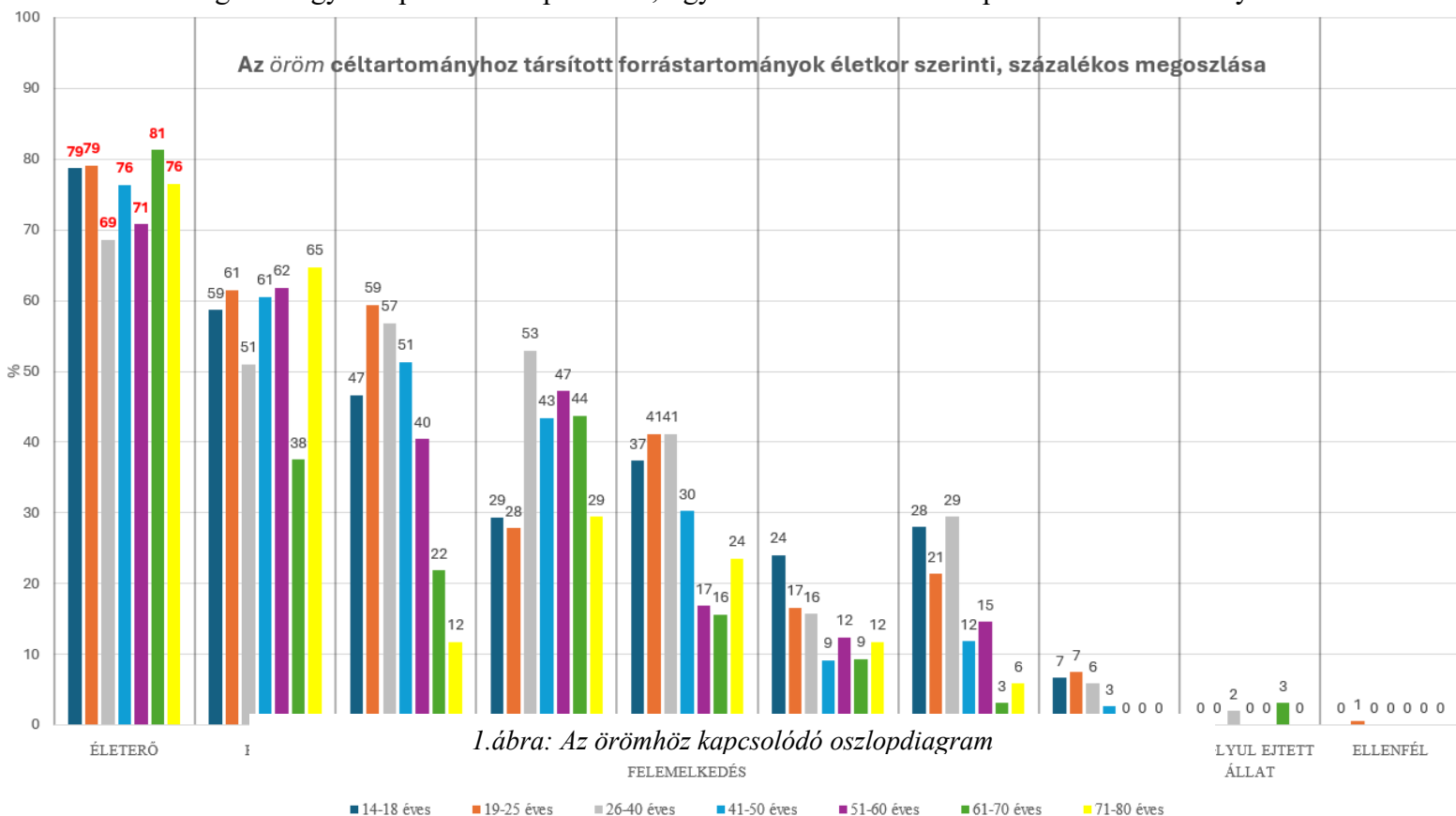
6.1. Az öröm kifejezése

A hat alapérzelem egyikére – az örömré – vonatkozóan a kérdőívem második, harmadik és negyedik részében is vonatkoztak kérdések. A tíz forrástartomány, amelyet válaszlehetőségként megadtam Kövecses Zoltán fogalmi metaforái alapján: FÖLDRŐL VALÓ FELEMELKEDÉS, TERMÉSZETI ERŐ, FÉNY, MENNYORSZÁG, FOGLYUL EJTETT ÁLLAT, ELLENFÉL,

ÖRÜLET, ÉLETERŐ, MÁMOR és JÓL ÉLŐ ÁLLAT. Az alábbi oszlopdiagram kiválóan szemlélteti, hogy melyek voltak a leggyakoribb válaszok az egyes korosztályoknál.

Szembetűnő, hogy mind a 7 korosztály tagjai az ÉLETERŐ kifejezést kapcsolták legnagyobb számban az emócióhoz, ami a százalékos arányt tekintve, életkortól függően a kitöltők 69-81%-át jelenti. Ezt alátámaszthatja az a tény, hogy a nyitott kérdések válaszainál számtalan dinamikus metaforikus kifejezés jelent meg az összes csoport válaszában, életkortól függetlenül. Csak hogy néhány szemléletes példát említsek: „kicsattanok az örömtől”, „majd’ kiugrok a bőrömből”, „ugrálnék”, „szárnyalok”, „repesek az örömtől”, „repülök” vagy „repkedem”. Azok a kitöltők, akik ilyen dinamikus, mozgással kapcsolatos szókapcsolatokat írtak, 64%-ban választották a zárt végű kérdéseknél az ÉLETERŐ forrástartományt.

Elmondható még a diagramról, hogy a 26 és 70 év közötti kitöltők 44-53%-a a MENNYORSZÁG forrástartományt kapcsolja az örömhöz: a 61-70 éveseknél az ÉLETERŐt követően ez volt a második leggyakoribb válasz, ez pedig azt mutatja, hogy az évek elteltével, az elmúlás közeledtével az öröm érzése is ehhez kapcsolódó konnotációk képében fejeződik ki a nyelvben. Ezzel ellentétben a 14-40 évesek esetében, a FÖLDRŐL VALÓ FELEMELKEDÉS forrástartomány került elő hasonló százalékban. Azt a tendenciát véltem felfedezni, hogy akik az éghez vagy a repüléshez kapcsolódó, egyedi metaforikus szókapcsolatokat írtak a nyitott

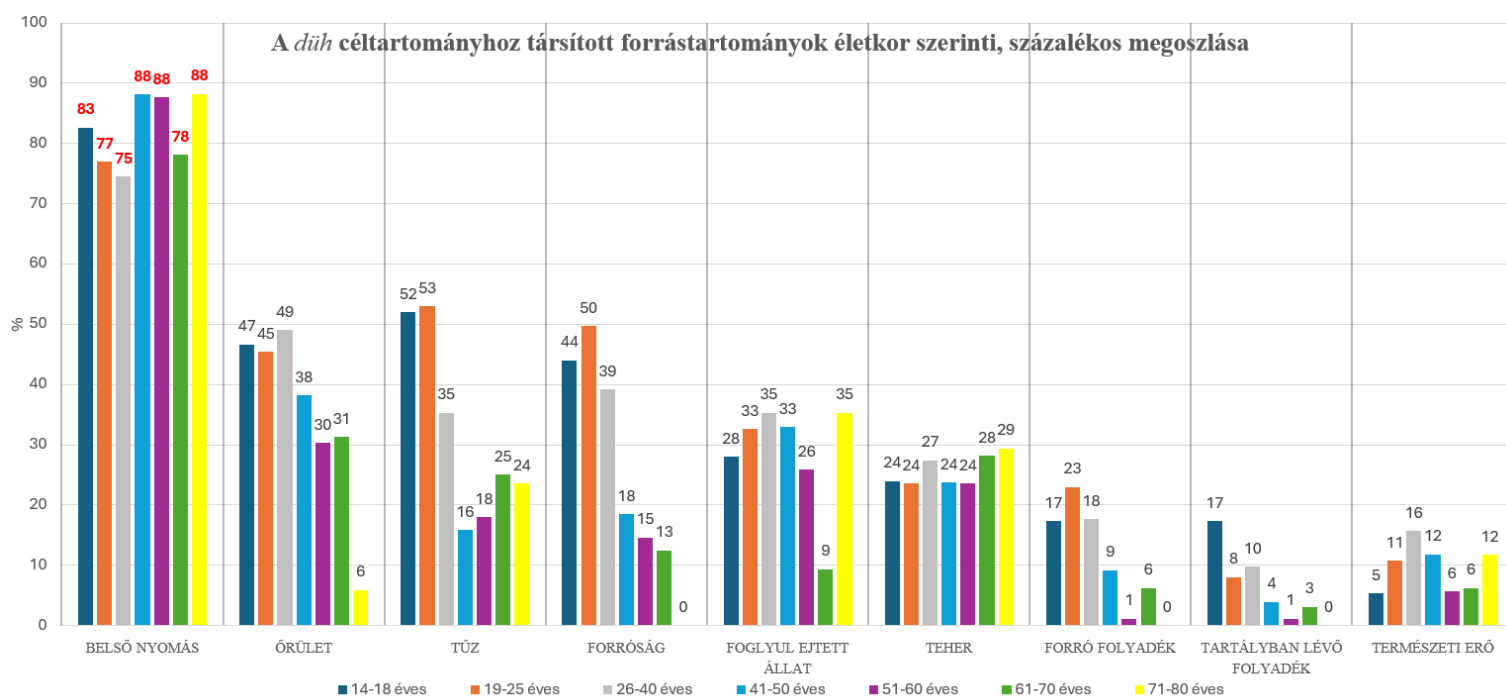
végű kérdéseknél – mint például a „*számomra kék az ég*”, „*lebegek*”, „*fel vagyok dobódva*”, „*felhőtlenül érzem magam*”, „*mennyországi hangulatban vagyok*”, „*istenien érzem magam*” és a „*fellegekben járok*” – azok közel 70%-os valószínűséggel az ezekhez kapcsolódó forrástartományokat – tehát a fiatalok inkább a FÖLDRŐL VALÓ FELEMELKEDÉSt, az idősebbek pedig nagyobb százalékban A MENNYORSZÁG-ot – jelölék meg az asszociációs, zárt végű kérdéseknél.

Kiválóan reprezentálja a diagram azt a jelenséget, hogy az öröm egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis százalékban hív elő negatív asszociációt a válaszadókból, ezért az ŐRÜLET, a FOGLYUL EJTETT ÁLLAT, valamint az ELLENFÉL kifejezések elenyésző számban jöttek elő. Megjegyzendő azonban, hogy a szakirodalom szerint ezen fogalmi metaforák által vezérelt nyelvi megtestesítők (pl.: *szabadjára engedi örömét, eluralkodik rajta/ hatalmába keríti/ elragadta az öröm, esztét vesztette, magánkívül volt*; KÖVECSSES, 2005) sem fordultak elő az egyedi válaszoknál, tehát valószínűsíthetően itt is összefüggést lehet felfedezni az öntudatlan képzettársítás és a nyelvi kifejezés mód között. Mindez felveti azt a kérdést, hogy néhány tipizált érzelmkifejező fogalmi metafora már nem igazán használatos a XXI. században, s érdemes volna újakat létrehozni aktív használatuknak megfelelően.

A kérdőív negyedik részében kapott egyedi válaszok nem mindegyike volt természetesen metaforikus, számtalanszor fordultak elő szinonimák (pl.: *elégedett, pozitív, vidám vagyok*), állapothatározók (pl.: *kiegyensúlyozott, felszabadult, zavartalan vagyok*), indulatszók (pl.: *wow, ez az, juhú*), továbbá ezen kategóriákba nem sorolható egyszerű, minősítő jellegű mondatok, szó szerkezetek (pl.: *minden oké, tökéletes minden, most jó*). Az űrlap második részében, az *Egyéb válasz* részre beírt visszajelzések között pedig többször megjelentek az örömhöz kapcsolt további, általában komplex érzések (pl.: *szeretet, szerelem, nyugalom, béke*), illetőleg olyan kreatív forrástartományok, amelyek akár egy-egy új fogalmi metafora keretében is szolgálhatnak: ilyen az *egészség*, a *nyugalom*, a *mosoly*, a *napsugár*, az *út*, a *család* és a *gyermek*.

6.2. A düh kifejezése

A düh vizsgálatánál még egyértelműbb eredmény született a legtöbbször megjelölt forrástartományt illetően, mint az örömnél. A megkérdezettek 75-88%-a – eszerint 527 emberből 426 – jelölte meg a BELSŐ NYOMÁS válaszlehetőséget a 9 megadott forrástartomány (FORRÓSÁG, TARTÁLYBAN LÉVŐ FOLYADÉK, TŰZ, FORRÓ FOLYADÉK, BELSŐ NYOMÁS, TERMÉSZETI ERŐ, ÖRÜLET, FOGLYUL EJTETT ÁLLAT, TEHER) közül. A nyitott végű kérdések válaszainál egyaránt megmutatkozik, hogy a düh érzése erőteljesen előhívja az emberekből a testi reakciókat, a feszítő, nyomó érzést, hiszen a metaforikus kifejezések közül minden korosztálynál a „felrobbanok” és a „szétrobbanok” igék fordultak elő leggyakrabban. Ráadásul 75 darab robbanással kapcsolatos válaszból 70 esetben a BELSŐ NYOMÁST, 32 esetben pedig az ÖRÜLET forrástartományt is megjelölték a válaszadók a zárt végű kérdéseknél. Ezenkívül 6 korcsoportnál megjelenő, viszonylag gyakori válasznak számít a „szétver/szétvet az ideg”, valamint néhányszor előfordultak az „elborult az agyam”, a „szétdurran az agyam”, a „felment bennem a pumpa”, az „elpattant a cérna” és a „megemelkedett a vérnyomásom” szókapcsolatok: utóbbiak mindegyike a DÜH BELSŐ NYOMÁS fogalmi metafora leképezésének tekinthető. Figyelemfelkeltő eredmény, hogy az ÖRÜLET, a TŰZ, a FORRÓSÁG és a FORRÓ FOLYADÉK fogalmi tartományokat az első három korcsoport tagjai választották nagy számban, utóbbinál ez körülbelül 20%-os választottsági arányt jelent, míg a másik három forrástartománynál – főleg a 14-25 évesek körében – közel 50%-os arányt. Itt kerül képbe ismét a korreláció az asszociáció és a nyelvi kifejezésmód között, hiszen az a tendencia rajzolódott

2.ábra: A dühhez kapcsolódó oszlopdiagram

ki, hogy azok, akik olyan és ahhoz hasonló kifejezéseket írtak a nyitott végű kérdésekre válaszként, mint hogy „*forr a vérem*”, „*forr a fejem*”, „*felforrt az agyvizem*”, „*forr bennem az indulat*”, „*forrongok*”, 70%-os valószínűséggel valamelyik – vagy akár az összes – forrássággal és folyadékkal kapcsolatos forrástartományt megjelölték az előtte lévő kérdésnél. Továbbá nem túlságosan meglepő az az eredmény, hogy a legfőképpen a 19-25 éves korosztály tagjai írtak trágár kifejezéseket és szitkozódásokat a dühöt kifejező eszközökként, azonban még ezek nagy része is metaforikusnak tekinthető, hiszen a BELSŐ NYOMÁS tartományhoz kapcsolódnak.

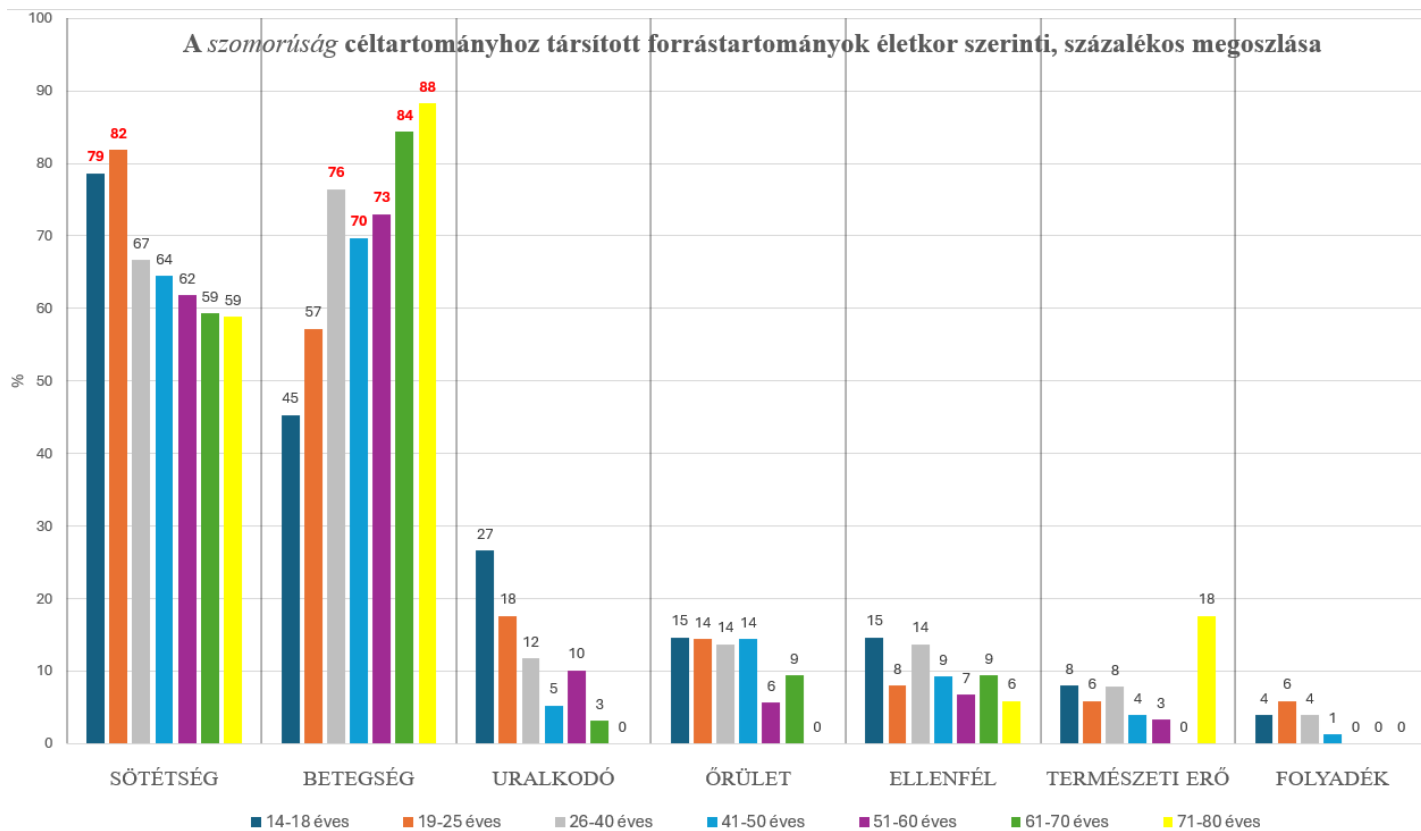
De akkor mégis mit társítanak a 40 éves kor felettiiek a düh érzéséhez? Következtetésként levonható az adatokból, hogy az idősebb korú kitöltők eleve kevesebb válaszlehetőséget – a 9-ből csupán 2-öt vagy 3-at – jelöltek meg, míg a fiatalok közül többen akár 6, 7 vagy 8 forrástartományt is választottak. Nem kiemelkedő százalékban, de a FOGLYUL EJTETT ÁLLAT és a TEHER kifejezések voltak jellemzőek az idősebb korosztályokra a BELSŐ NYOMÁSON kívül. Mindezekre az lehet a logikus magyarázat, hogy az emberek idősebb korukra már sokkal kevésbé *forró vérűek*, kevesebb a stressz az életükben, nem idegesítik fel magukat olyan könnyen, ezért a dühöt is minden bizonnyal valamilyen zavaró tényezőnek tartják. Az egyedi válaszok pontosan ezt tükrözik: az utolsó három korosztályba tartozó válaszadók a – már említett – düh BELSŐ NYOMÁS fogalmi metafora leképezésein kívül leginkább szinonimákkal (pl.: *mérges/ tehetetlen/ bosszús/ frusztrált/ haragos vagyok*) fejezik ki a dühüket.

A felsoroltokon kívül előfordult jó néhány olyan kreatív, ritkábban alkalmazott kifejezés, mint a „*betelt a pohár*”, a „*torkig vagyok*”, a „*plafonon vagyok*”, a „*megüt a guta*”, a „*kibillenek a nyugalamból*”, az „*elveszítettem a hidegvéremet*” és a „*fel vagyok paprikázva*”, amelyek akár több, új fogalmi metafora forrástartományául szolgálhatnak a későbbiekben. Ami pedig az egyedi asszociációkat illeti, szintén rengeteg újszerű megoldás született: a *vörösködtől* és a *görcstől* kezdve, a *bűnön* és az *ordibáláson* át egészen a *boxzsákgig* és a *fortyogó, kilövellő vulkánig*, különösen megdöbbentő képzettársítások láttak napvilágot, amelyek mindegyike árnyalja a dühhöz kapcsolódó emberi konceptualizációt.

6.3. A szomorúság kifejezése

A szomorúság érzésénél Kövecses Zoltán 7 forrástartománya közül választhattak a megkérdezettek, amelyek a SÖTÉTSÉG, a BETEGSÉG, a TERMÉSZETI ERŐ, az ÓRÜLET, az

URALKODÓ, az ELLENFÉL és a FOLYADÉK voltak. Ez esetben rendszerint az elsőként és másodikként említett fogalmi tartományok között oszlottak meg a válaszok, az utóbbi öt

3.ábra: A szomorúsághoz kapcsolódó oszlopdiagram

fogalmat viszont – egy-egy kiugró eredményen kívül – nem jelölte meg a kitöltők egyharmad részénél több ember: tehát hozzávetőlegesen minden 13. ember társítja a szomorúsághoz például az ÖRÜLETet. Ezzel ellentétben, a 14-25 éves kitöltők körülbelül 80%-a kapcsolja a sötétséget a szomorúsághoz, következtetésképp az első két korcsoportnál ez volt a leggyakoribb válasz. Az örömmel és a dühvel szemben a szomorúságnál nem született egységes eredmény a leggyakrabban megjelölt forrástartományok vonatkozásában, ugyanis a 25 éves kor feletti válaszadók a fiatal korosztályokhoz hasonló százalékos arányban, azonban más – méghozzá a BETEGSÉG – forrástartományt kapcsolták az emócióhoz. Az is könnyen észrevehető az oszlopdiagram tanulmányozása közben, hogy a 61-80 éves megkérdezettek döntöttek legtöbbször a BETEGSÉG mellett: ez betudható annak, hogy az idő elteltével egyre könnyebben lehet konkretizálni a félelmet, illetve az időskor sokszor betegségekkel jár együtt, amelyekre nyilvánvalóan senki sem vágyik.

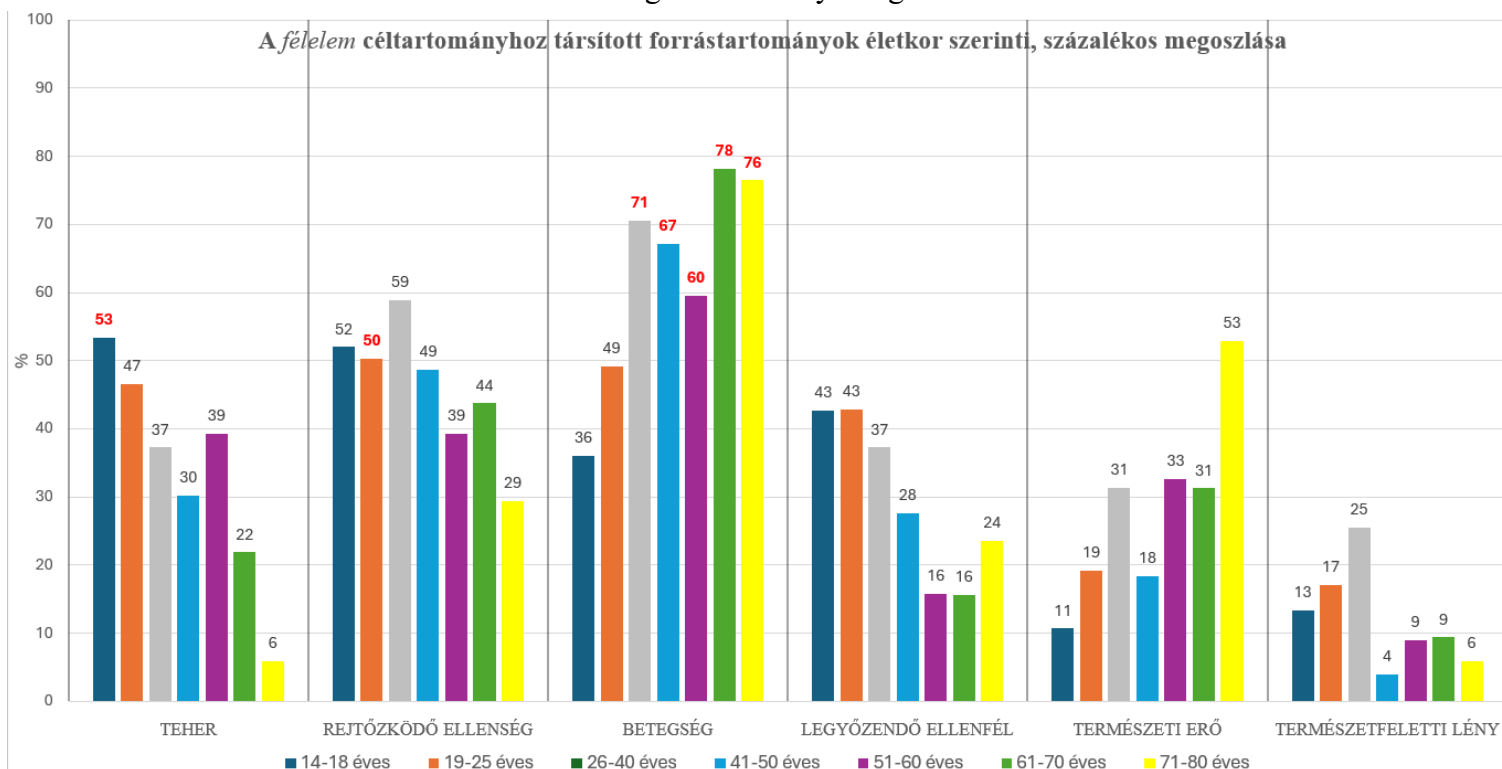
Az *Egyéb* válaszként írt egyedi metaforáknál is megmutatkozik az, hogy amíg a fiatalabbak valamilyen megfoghatatlan – általában érzékszervekkel érzékelhető fogalmakkal

kapcsolatos – entitásnak (pl.: *fakó világ, kék, bezártság, fojtogató, didergés, fájdalom*) tekintik a szomorúságot, addig az idősebbek sokkal konkrétabb asszociációkat (pl.: *hiány, gyász, elfogadás, veszteség, halál*) rendelnek az emócióhoz.

6.4. A félelem kifejezése

A félelem az utolsó alapérzelem, amelyet tanulmányozok pályamunkámban, s ennek oszlopdiagramja még az eddigi érzelmeknél is heterogénebb eredményeket mutat. Korosztályok szerint itt is eltér a leggyakrabban megjelölt fogalmi tartomány, amelyet ezúttal 6 forrástartomány – TEHER, REJTŐZKÖDŐ ELLENSÉG, BETEGSÉG, LEGYŐZENDŐ ELLENFÉL, TERMÉSZETI ERŐ, TERMÉSZETFELETTI LÉNY – közül választva kellett összekapcsolni a félelem érzésével. A 26 éves kor feletti megkérdezettek ehhez az érzelemhez is – a szomorúsághoz hasonlóan, bár nem annyira kimagasló százalékban – a BETEGSÉGet társították legnagyobb számban. Ez az eredmény visszavezethető azokra a megállapításokra, amelyeket fentebb a szomorúság elemzésekor felvetettem, s ez esetben is helytállóak lehetnek.

A 19-25 évesek között a REJTŐZKÖDŐ ELLENSÉG volt a leggyakoribb válasz, de csupán néhány százalékkal megelőzve a BETEGSÉG és a TEHER forrástartományokat. A legfiatalabb korcsoport pedig csupán 1% eltéréssel, de a TEHER fogalmi tartományt jelölte meg legtöbbször a REJTŐZKÖDŐ ELLENSÉG előtt. Kiugró eredmény még a több mint 50%-kal előforduló

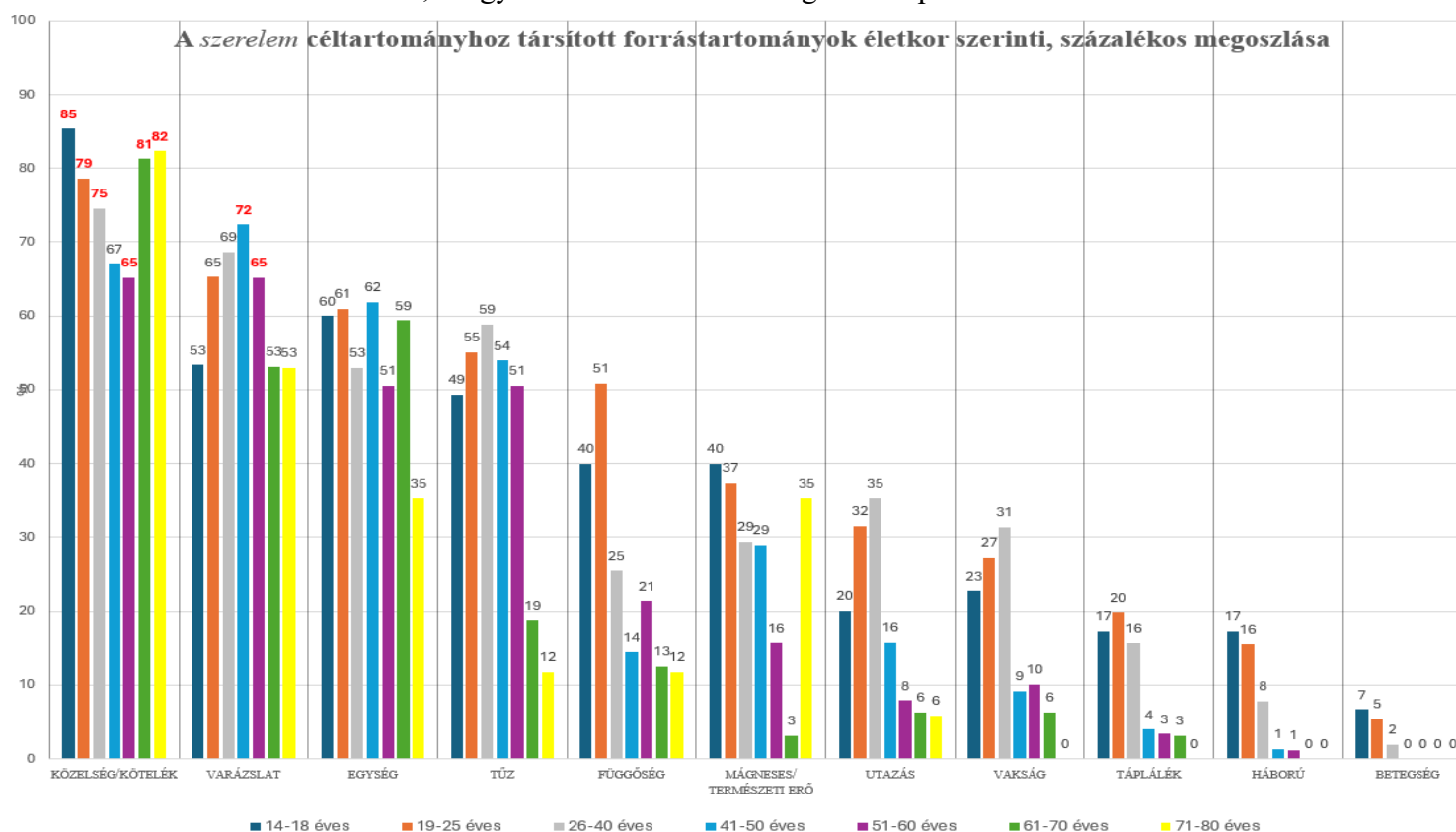
4.ábra: A félelemhez kapcsolódó oszlopdiagram

TERMÉSZETI ERŐ a 71-80 éveseknél: az ennek háttérében álló ok feltárása akár újabb kutatási kérdésekhez is vezethet a jövőben.

Azonban a beérkezett egyedi válaszok ennél az emócionál nem kategorizálhatók be olyan könnyen, mint a korábban elemzett érzéseknél, ugyanis nagyjából hasonló metaforákat írtak a kitöltők: 8 ember írta az *ismeretlent*, de többen válaszoltak olyan összetett érzelmeket, mint a *tehetetlenség*, a *magány*, a *kiszolgáltatottság* vagy a *bizonytalanság*. Az említésre méltó kreatív metaforákhoz sorolom a *mosolygó gonosz*, az *autoriter főnök*, az *örvény*, a *bipoláris zavar*, a *csőd közeli anyaország* és a *kudarcc* szavakat, szókapcsolatokat. Ezek által szemléletes bepillantást nyerhetünk az emberek aktuális félelmeibe, illetőleg ezek kiválóan tükrözik az individuum szubjektív tapasztalásait a világról, némelyik esetben pedig még egy-egy konkrét globális problémára is felhívják a figyelmet (pl.: *egzisztenciális nehézségek*, *magyar politikai elit korrupciója*, *klíma* stb.).

6.5. A szerelem és a szeretet kifejezése

A szerelem vizsgálata hozta a számomra legmeglepőbb eredményeket, ugyanis ennél az emócionál lehet megfigyelni a legnagyobb különbségeket az egyes korosztályok esetében. Kiválóan észrevehető, hogy már a szerelemfelfogás komplexitásának terén is eltérőnek

5.ábra: A szerelemhez kapcsolódó oszlopdiagram

mutatkoznak a különböző életkorú személyek. Ezt az bizonyítja, hogy amíg az első három korcsoportból kitöltő egyének mind a 11, addig a 41-60 évesek csupán 10, a két legidősebb csoport tagjai pedig már csak 9, illetve 7 választható forrástartományt jelöltek meg. A 11 megadott válaszlehetőség a HÁBORÚ, az UTAZÁS, a TÁPLÁLÉK, a FÜGGŐSÉG, a MÁGNESES/TERMÉSZETI ERŐ, az EGYSÉG, a TŰZ a KÖZELSÉG/KÖTELEK, a VARÁZSLAT, a BETEGSÉG és a VAKSÁG fogalmi tartományok voltak.

A szerelem esetében kiváltképpen érdekes, hogy nem az idősebb és a fiatalabb korosztályok jelöltek más kifejezéseket a legtöbbször előforduló forrástartománynál, hanem a középkorú felnőttek – tehát a középén elhelyezkedő korcsoportok – vélekedtek egyformán, továbbá a három fiatalabb és 2 idősebb csoportok tagjai. Konkrét adatokat említve, a kérdőívet kitöltők közül a 14-40 évesek és a 61-80 évesek egyöntetűen, 75-85%-ban a KÖZELSÉG/KÖTELEK, ezzel ellentétben a 41-50 évesek legmagasabb százalékban a VARÁZSLAT tartományt kapcsolják a szerelemhez. Az 51-60 éveseknél azonban pontosan ugyanolyan arányban, 58-58 ember választotta a KÖZELSÉG/KÖTELEK-et és a VARÁZSLAT-ot. Szakirodalmi magyarázatot nem találtam erre a jelenségre, azonban érdemes volna ezt az eredményt további, esetleg kvalitatív kutatási módszerekkel kiegészíteni annak érdekében, hogy még teljesebb képet kapjunk a korosztályok szerelemfelfogásáról. Elképzelhető, hogy a kutatás ezen részének kimenetele valamilyen életkori tapasztalásra, sajátosságra vezethető vissza, de az is előfordulhat, hogy mindez a generációs szakadéknak tudható be.

Gyakori válasznak számít még az EGYSÉG és a TŰZ, előbbi 527 emberből összesen 303, utóbbit 264 kapcsolta a szerelemhez. Szembetűnő az oszlopdiagram tanulmányozásakor, hogy az első két-három csoport tagjai több forrástartománynál kiugró százalékokat produkáltak a többi korcsoportéhoz képest, például a FÜGGŐSÉG, az UTAZÁS, a VAKSÁG, a TÁPLÁLÉK és a HÁBORÚ fogalmi tartományál. A fiatalok ezek alapján nehezebben tudják meghatározni, be kategorizálni ezt az emóciót, valószínűsíthetően az érzés aktualitása és intenzitása miatt. Az örömhöz hasonlóan a szerelemre is jellemző, hogy a nyelvben alapvetően negatív jelentéstartammal felruházott fogalmakat – mint például a HÁBORÚ-t vagy a BETEGSÉGET – ritkábban kapcsolják az emberek a pozitív jelentést hordozó céltartományhoz.

Az *Egyéb* válaszoknál a szerelemhez érkezett a legkevesebb metafora, amelynek több oka lehet: egyrészt az, hogy itt volt megadva a legtöbb opcionális forrástartomány, s valószínűleg kellően expresszívnek tartották a lehetőségeket a válaszadók, ezért nem is hívott elő belőlük olyan mértékű kreativitást a kérdés. Másrészt az is lehetséges, hogy a kitöltők a

szerelem érzését tartják a legkevésbé megfoghatónak, ebből kifolyólag szavakba önteni sem tudták annyira könnyen. Illetőleg az is befolyásolható tényező lehet, hogy ez a kérdés a kérdőív közepén helyezkedett el körülbelül, addigra már nem volt újszerű a kérdések struktúrája, így a nagyobb mentális erőfeszítés megtétele már nem volt már olyan motiváló. Természetesen mindezek csak spekulációk, hiszen nem láthattam bele, hogy akihez eljutott, milyen hozzáállással töltötte ki a kérdőívet. A kvantitatív kutatási módszerek egyik limitációja éppen az, hogy hiányzik a mélyebb megértés, az ok-okozati viszonyok feltárása és a résztvevők szubjektív tapasztalatainak figyelembevétele. Ettől függetlenül 28 darab kreatív metafora érkezett, legfőképp a 19-25 évesektől: többen az *elfogadás*, az *önfeláldozás*, az *önfeladás*, a *kiegészítés* vagy a *támogatás* szavakat társították az emócióhoz, de megjelentek olyan asszociációk is, mint például az *éter*, a *lebegés*, a *napsütés*, az *otthon* vagy a *szépség*.

A nyitott végű kérdéseknél inkább – a szerelmet magában foglaló tágabb kategóriát – a szeretetet vizsgáltam, méghozzá olyan módszerrel, amely segítségével a becézésekből fakadó metaforákról kaptam szemléletes képet. Típus alapján több csoportra tudtam osztani a beérkezett válaszokat: vannak olyanok, akik nem szokták becézni a szeretteiket, vagy csak a keresztnévükön hívják őket. Akadnak olyanok – főként az első két korcsoport tagjai közül – akik a kapcsolat típusát veszik alapul a megszólításoknál, s abból alkotnak sokszor pragmatikus okoknál fogva becézéseket: erre kiváló példa az „*édesanya*”, a „*papa*”, az „*anyukám*”, az „*apuci*”, a „*muti*”, a „*kisfiam*”, a „*tes*”, a „*tesó*”, az „*öcsisajt*”, a „*szerelmem*”, a „*barátosném*”, a „*bari*” és a „*baba*” (habár a „*baba*”, „*bébi*”, „*babóca*” kifejezések mára már az eredetitől eltérő jelentéstartalommal ruházódtak fel). Összesen 166 darab ilyen megszólítást számláltam, amelyek közül 109 darabnál a KÖZELSÉG/KÖTELEK forrástartományt kapcsolták a céltartományhoz a zárt végű kérdésnél. A fentebb említettek nem tekinthetők metaforikusnak, illetve egy-kettő kivételével kifejezetten kreatívnak sem, többször érzékelhető a szleng hatása, főként a fiatalabbak válaszaiban. A korosztályos eltéréseket tanulmányozva, a kapcsolat típusán alapuló megszólítások egyértelműen az első két korcsoportra jellemzőek nagyobb mértékben. A következő csoport, amelyet el tudtam különíteni az elemzésnél, a szeretett személyt valamilyen tulajdonsággal felruházó, s azzal azonosító csoport. Ezek a válaszok az összes korosztályra szignifikánsan jellemzőek voltak, összesen 448 darabot számláltam többek között az olyan jellegű becézésekből – illetve ezek különböző változataiból – hogy „*drágám*”, „*édesem*”, „*cukim*”, „*kedvesem*”, „*kicsim*”, „*gyönyörűm*”, de a 14-40 évesek között azért néhány élcelődő, nem kifejezetten kedvesnek számító megszólítás (pl.: „*hülye*”, „*nyomi*”, „*huncut*”, „*bolond*”, „*lúke*”, „*tök*”) is bekerült a válaszok közé.

A soron következő, kifejtett csoportok mind metaforákon alapulnak. 141 darabot találtam azokból az általában egyes szám első személyű birtokos személyjellel ellátott lexémákból, amelyek a szeretetet valamilyen rendkívül értékes dologgal azonosítják: ilyen többek között a „szívem”, az „aranyom”, a „kincsem”, az „életem”, az „egyetlenem” vagy a „lelkem”. Szintén életkortól függetlenül jelen voltak a válaszok között a személyt valamilyen állattal – legtöbbször apró testű, puha kisállattal – azonosító fogalmi metaforák verbális megnyilvánulásai, példaként említve a „majom”, a „mókus”, a „nyuszi(fül)”, a „cica”, a „(csoda)bogár”, a „bambi”, a „mackó”, a „kecske” és a „füles”. Közel sem olyan gyakran, mint állatneveket, de a válaszadók ételekkel kapcsolatos metaforikus kifejezéseket is több alkalommal írtak (pl.: „bogyó”, „mazsola”, „töporczy”, „cukorborsó”, „húsgombóc”, „husi”, „mogyoróka”, „falatka”). Ami különösen érdekes eredményt hozott, az a VARÁZSLAT forrástartományhoz kapcsolódó becézéseken keresztül figyelhető meg: az a tendencia rajzolódik ki, hogy akik (elsősorban a középkorú felnőttek) a mesevilághoz köthető – a „kiscsillag”, „manó”, „tündér”, „hercegnő”, „angyal”, „törpe”, „királyfi” becézésekhez hasonló – kedves megszólításokat írtak, azok közül a kitöltők körülbelül 60%-a a VARÁZSLAT tartományt is megjelölte a zárt végű kérdéseknél. Tehát ezzel is bebizonyosodik az előzetes feltételezésem a verbális megjelenítés és az asszociáció kapcsolatát illetően. A kreatívabbnak és ritkébbnek számító válaszok között voltak a növényvilággal kapcsolatosak (pl.: „virágszálam”, „gyöngyvirág”, „maszat”), illetve nehezebben be kategorizálható, valószínűsíthetően szubjektív élményekhez csatolható becézések (pl.: „szendvics”, „ajándékom”, „Pampusek”, „Banyamancs”, „nyunyóm”, „pupesz”, „szerencsecsomag”, „Kislapát”).

6.6. Az szégyen kifejezése

A komplex érzelmeket illetően olyan szempontból nehezebb dolgom volt, hogy – a szerelemhez kapcsolódókon kívül – csak keveset találtam az ezekre épülő fogalmi metaforákból Kövecses Zoltán magyar nyelvű korpuszában, ezért nem tettem fel zárt végű kérdéseket a vizsgálatukkor.

A szégyenhez köthetően például csak a SZÉGYEN SÁR/PISZOK, a SZÉGYEN LÁNGOLÁS, a SZÉGYEN TŰZ és a SZÉGYEN TARTÁLY fogalmi metaforákat találtam magyar nyelvű szakirodalomban (BARANYINÉ és KOMLÓSI, 2021) (BARANYINÉ, 2008) (HOMA, 2013), azonban Kövecses Zoltán *Metaphor and Emotion* című angol nyelvű könyvéből több – a

szégyenhez kapcsolódó – forrástartomány is előkerült. Az alábbi módon fordítottam magyarra az angol nyelvű fogalmi metaforákat:

SZÉGYEN BETEGSÉG

SZÉGYEN TEHER

SZÉGYEN TARTÁLYBAN LÉVŐ FOLYADÉK

SZÉGYEN MEGOSZTOTT ÉN

SZÉGYEN NINCS RAJTA RUHA

SZÉGYEN FIZIKAI SÉRÜLÉS

SZÉGYEN ÉRTÉKTELEN TÁRGY

SZÉGYEN MÉRETCSÖKKENÉS/KISEBBRENDŰSÉG

SZÉGYEN ELREJTŐZÉS A VILÁG ELŐL (KÖVECSES, 2003).

A felsoroltak közül vannak olyan fogalmi tartományok, amelyek már több érzelem vizsgálatakor előfordultak, azonban kifejezetten a szégyen érzésére jellemző a NINCS RAJTA RUHA, a MÉRETCSÖKKENÉS/KISEBBRENDŰSÉG és az ELREJTŐZÉS A VILÁG ELŐL forrástartományok. A nyitott végű kérdések válaszainál arra fektettem kiemelt figyelmet, hogy az írt válaszok mennyire tekinthetők ezen fogalmi metaforák megfelelőseinek.

Ennél az érzelemnél is gyakori volt a szinonimákkal való nyelvi megjelenítés, így a „*restellem*”, „*röstellem*”, „*restelkedem*” igéket válaszolták legtöbbször az összes korosztályból – pontosan 92 esetben – a kitöltők. A válaszok egy része bocsánatkérést, sajnálatot fejez ki, egy másik része az egyén rossz, kellemetlen, csalódott érzését, de előfordult olyan is, amikor a kitöltők saját magukat minősítették a „*buta*”, „*kudarc*”, „*gáz*” vagy „*ostoba*” jelzőkkel. Gyakori volt, hogy valamilyen hibára asszociáltak a válaszadók, ezért a „*hibáztam*”, „*elszúrtam*”, „*elrontottam*” és „*elbuktam*” (illetve ezek trágár változatai a fiatalabb csoportok tagjainál), de emellett a „*nem tenném meg megint*”, a „*hogy tehettem ezt?*”, a „*megvetem, amit csináltam*” és a „*meggondolatlanul viselkedtem*” jellegű szókapcsolatok is többször felbukkantak. Volt olyan, aki más érzéssel kapcsolta össze a szégyenét, például az undorral, a félelemmel, a megalázottsággal, a szomorúsággal vagy a haraggal: ezek a válaszok azonban mindössze néhány megkérdezettnél fordultak elő. A metaforikus kifejezésekre

rátérve, összességében a harmadik legtöbbször – a metaforák között a legtöbbször – írt válasz volt a SZÉGYEN ELREJTŐZÉS A VILÁG ELŐL fogalmi metafora által vezérelt „*elbújnék*”, „*eltűnnék*”, „*elásnám magam*”, „*rejtőzködöm*”, „*nem mutakozom*”, „*nyíljon meg alattam a föld*”, „*bárcsak elnyelne a föld*” és „*nem bírok a tükörbe nézni*” megfelelések, amelyeket többféle változatban 56 kitöltő írt. Közel hasonló számban, 52-ször jelent meg a SZÉGYEN MÉRETCSÖKKENÉS/KISEBBRENDÜSÉG leképezése, az „*elsüllyedek szégyenemben*” vagy az „*összementem*”. A SZÉGYEN FIZIKAI SÉRÜLÉS metafora kifejezéseit is sűrűn kapcsolták az érzéshez a válaszadók, hiszen jó néhány alkalommal írták a „*mardos a büntudat*”, az „*ég a pofám*”, a „*fő a fejem*”, a „*lesül a pofám*” és a „*lesül a bőr a képemről*” metaforikus szószerkezeteket, amelyek mindegyike valamilyen konkrét fizikai fájdalommal azonosítja a komplex emóciót, ugyanakkor az *égés* szó miatt ezen leképezések akár a SZÉGYEN TŰZ metaforával is rokoníthatók. A SZÉGYEN MEGOSZTOTT ÉN tipizált fogalmi metaforához mindössze a büntudattal és a lelkiismeret-furdalással kapcsolatos szófordulatokat tudom kötni, a SZÉGYEN NINCS RAJTA RUHA metaforához pedig az érzés által kiváltott testi reakciók nyelvi megjelenítését (pl.: „*elpirulok*”, „*pironkodom*”, „*irulok-pirulok*”) sorolom. Életkor tekintetében megfigyelhető, hogy a metaforikus kifejezéseket legnagyobb számban a 41-50 és az 51-60 évesek írták, ha a megkérdezettek számával arányosan nézzük a válaszokat. Természetesen egy-egy esetben volt eltérés, az *elpirulást* például az utolsó három korcsoport írta nagyobb számban, míg az *elrejtőzést* inkább az első két csoport, az *égő arcot* pedig a 19-60 év közötti válaszadók. A többi fogalmi metaforára nem találtam példákat az egyedi válaszok között, azonban így is megállapítható, hogy az összetett érzelmek esetében is rendkívüli szereppel bírnak a szóképek, összesen 185 darab metafora verbális kifejeződése került elő az érzés vizsgálatakor.

6.7. Az irigység kifejezése

Az irigység tanulmányozása a szégyennél is nagyobb kihívást jelentett, hiszen még az angol nyelvű kognitív nyelvészeti korpuszokban sem találtam erre vonatkozó tipizált fogalmi metaforákat, ami azt mutatja, hogy ez abszolút hiányterületnek tekinthető a kognitív nyelvészetben belül. Ennek következtében kizárólag a kitöltők egyedi válaszaira tudtam hagyatkozni az elemzés során. Ami érdekes, hogy ez az érzelmek okozott a legnagyobb nehézséget a megkérdezetteknek is: sokan egyáltalán nem tudták másképpen kifejezni az irigységüket, illetőleg a metaforikus kifejezések tekintetében ugyancsak szegényes eredmények születtek. A legnépszerűbb válasz a körülírás volt, ugyanis 114 ember írta a „*jó neki*”, „*én is*

olyat akarok”, „jó lenne nekem is”, „nekem nincs, de nagyon kell”, „kívánom tőle” és „cserélnék vele” szófordulatokat és azok változatait. Természetesen azért ennél az érzelemnél sem volt hiány szinonimákból, sőt ezesetben bizonyult a leggazdagabbnak az – elsősorban 51-60 éves – kitöltők szókincse: a „féltekeny” szó 89 embernek jutott eszébe, de az „önző”, „kapzsi”, „fukar”, „zsugori”, „sóher”, „rosszmájú”, „smucig”, „szűkmarkú”, „fősvény”, „sunyi”, „kicsinyes”, „méltánytalan” és „elégedetlen” szavakat is találónak gondolták az emberek. Életkortól függetlenül megjelent, és 53 válaszadó írta a „sárgulok az irigységtől” különböző variánsait: csak hogy néhány kreatív példát említsek, előfordult a „sárga a fejem”, a „besárgulok”, a „belém költözött a sárga szemű szörny”, a „dolgozik bennem a sárga szörny” és a „sárgába’ vagyok, mint a nap”. Ezek alapján létrehozható az IRIGYSÉG SÁRGA fogalmi metafora, amely az angol nyelvben IRIGYSÉG ZÖLDKént jelenik meg (pl.: „green with envy”), így a kérdőívemben írt „zöld vagyok” vagy „zöldülök” kifejezések is minden bizonnyal az angol nyelvből erednek, habár magyarként a zöld színhez inkább a féltekenységet kapcsoljuk. Egyébiránt ezen a ponton szerepet kap a dolgozatomban a különböző érzékelési területek szerepe az érzelmkifejezésben. Kizárólag a hőérzetekkel foglalkozom mélyrehatóbban a pályamunkámban, azonban több esetben társítunk színeket az egyes emóciókhoz: az irigységnél ez kifejezetten szembetűnő. Az IRIGYSÉG SÁRGA fogalmi metafora hátterében több dolog állhat: a színszimbolika és a pszichológia sokat foglalkozik a kérdéskörrel, de akár a történelmi vagy kulturális gyökereire is visszatekinthetnénk. A legérdekesebb talán mégis az, hogy vannak olyan megközelítések, amelyek szerint biológiai vonatkozással magyarázhatók a szín negatív konnotációi, ugyanis az irigység a májat, illetve az epét betegíti, amelyek romlása sárgasághoz vezethet. Nem véletlen tehát az sem, hogy az „előnt az epe”, illetve a „rosszmájú” kifejezések többször is előkerültek az egyedi válaszoknál, ebből kifolyólag alapjait képezhetik az IRIGYSÉG BETEGSÉG fogalmi metafora létrehozásának. Emellett ízleléssel kapcsolatos metaforákat (pl.: „keserű/savanyú vagyok”) is előhívott az emberekből az érzés, így akár ez az érzékelési terület is újszerű forrástartományt biztosíthat az érzés konceptualizációjához. Indokolt lehet az IRIGYSÉG FIZIKAI SÉRÜLÉS (pl.: „mardos az irigység”), az IRIGYSÉG FOLYADÉK (pl.: „előnt az irigység”) és az IRIGYSÉG GYILKOS fogalmi metaforák létrejötte (pl.: „megöl/ megesz/ megfojt/fojtogat az irigység”). A válaszok alapján kiválóan elkülöníthető a Prof. Rolf Haubl által meghatározott négy irigységtípus (HAUBL, 2001). Az ellenséges, károsító hatású irigység jelent meg legkevesebbszer a válaszok között, mindössze az „ellendrukker”, az „elvenném tőle” és esetleg a „csúnyát mondok másra” válaszokban fedeztem fel a háttérben álló bosszút. A becsvágyó-stimuláló irigység talán a legkevésbé káros formája az irigységnek, ugyanis ez pozitív, motiváló hatással is bírhat. Az „örülök, hogy neked megadatott”, a „bárcsak lenne

nekem is”, a „*szívesen lennék a helyedben*” és a „*csodállak*” típusú válaszok tökéletes példái e típusnak. A depresszív-bénító irigységnél a bánat dominál: a már korábban említett „*jó lenne nekem is*”, de a „*nekem miért nincs az, ami neki igen?*”, „*ő jobb, mint én*” és az „*el tudnám viselni*” jellegű válaszok is ezt a formát reprezentálják. A felháborodott-igazságosztó irigység esetében az illető nem tartja jogosnak a birtokolt javakat, ezért leginkább így fejezi ki magát: „*igazságtalan, hogy neki jobb*”, „*nem érdemli meg*”, „*bezzeg neki*”, „*miért nem én?*”. Ezen irigységtípusok legfőképp az egyén személyiségétől függenek, ezért sem bocsátkozom messzemenő következtetéseket levonásába a különböző korosztályok esetében.

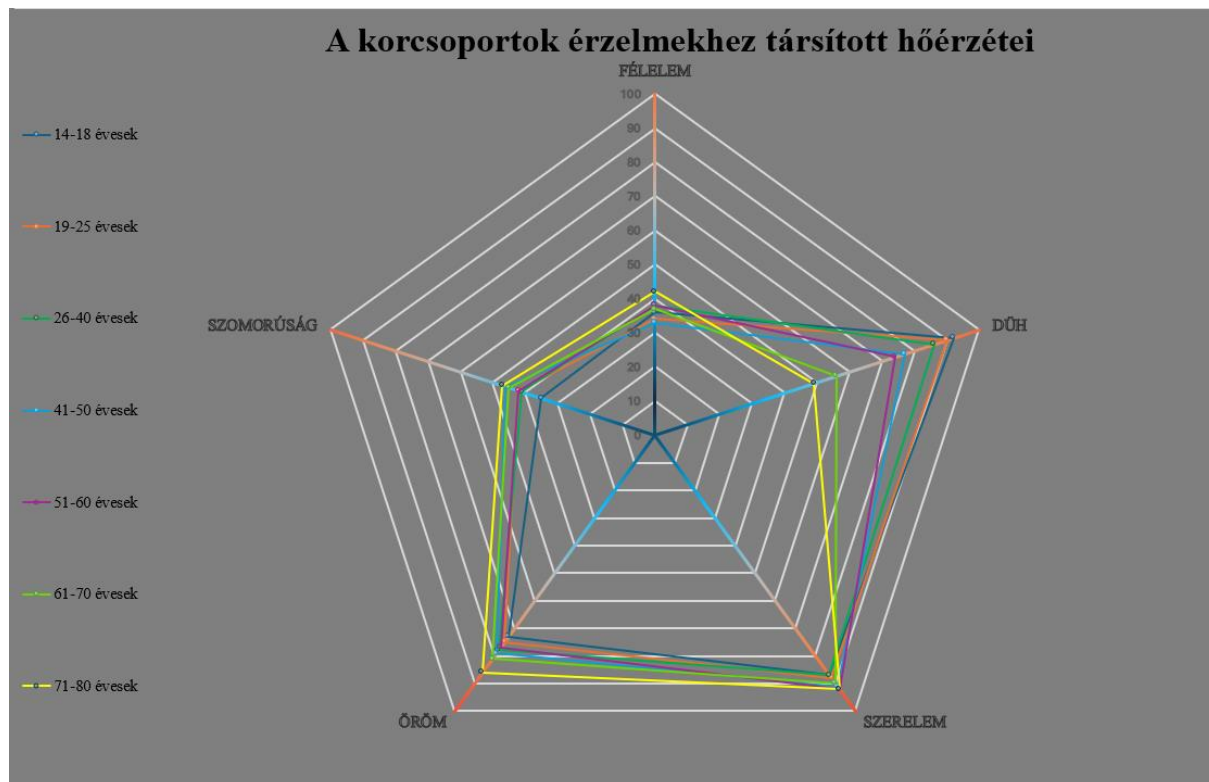
6.8. A hőérzetek és az érzelmek egymáshoz rendelésére vonatkozó eredmények

A kérdőívem harmadik része az érzelmekhez köthető hőérzetekre vonatkozott. Az öttagú skála a *fagyos-hideg-langyos-meleg-forró* válaszlehetőségekre épült. Ugyanazt az öt érzelmet (szomorúság, öröm, félelem, düh, szerelem) vizsgáltam, amelyeket a kérdéssor második részében. A testi tapasztalásaink egyik esszenciális része az, hogy tudjuk érzékelni a hőmérsékletet: Kövecses Zoltán a test érzelmekre való reakciója alapján hozott összefüggésbe egyes hőérzeteket emóciókkal. Léteznek az ÖRÖM MELEGSÉG, a FÉLELEM HIDEGSÉG, a SZOMORÚSÁG HIDEGSÉG, a DÜH FORRÓSÁG és a SZERELEM MELEGSÉG fogalmi metaforák, azonban Kövecses kutatásaiból arra nem derül fény, hogy ezek minden korosztály nyelvezetében ugyanúgy jelen vannak-e (KÖVECSES, 2002).

Az eredményeket a fenti sugárdiagramon szemléltetem. Az ötszög öt csúcsán találhatók a vizsgált emóciók, a középpontba vezető vonalak a hőérzetskálák, amelyen belül az ötszög középpontja a fagyos hőérzet és onnan kifelé vezet a skála a forró hőérzetig. Annak érdekében, hogy ez átláthatóbb legyen, a vonal sötétkék, világoskék, szürke, majd narancssárga és piros színűek, így a színek is mutatják a hőérzetskála fokát. A diagramon különböző színekkel jelölve a korcsoportok érzelmekhez kapcsolt hőérzetei láthatók egymáshoz viszonyítva, azonban korcsoportokra lebontott diagramokat is készítettem az áttekinthetőség végett. Ezek a pályamunkám végén, a mellékletek részénél találhatóak.

A **félelem**hez valóban a HIDEGSÉG hőérzetet kapcsolták legtöbbször – 527-ből 284 kitöltő – azonban például a 19-25 és a 41-50 évesek között alig volt eltérés a FAGYOS és a HIDEG válaszok tekintetében: ez a két csoport tartja tehát a leghidegebbnek a félelmet. Ezenkívül az összesítés során is számos szavazatot kapott a FAGYOS válaszlehetőség, 205-en ezt a hőérzetet

tartották a legtalálóbbnak, ez pedig azt mutatja, hogy akár a FÉLELEM FAGY fogalmi metafora megalkotásának is lenne létjogosultsága.

6. ábra: A hőérzetekhez kapcsolódó diagram

A félelemhez képest a **szomorúságnál** sokkal egyértelműbben tükrözik az eredmények a SZOMORÚSÁG HIDEGSÉG fogalmi metaforát, hiszen átlagosan a kitöltők 65%-a a HIDEGSÉG válaszlehetőségre kattintott. Apró eltérések azonban itt is megfigyelhetők: a két fiatalabb korcsoport tagjai ugyanis a HIDEG mellett még a FAGYOS lehetőséget is nagy százalékban választották, míg az idősebbek vitathatatlanul a LANGYOS hőérzetet vették még számításba: például a 61-80 éves megkérdezettek 35%-a társította a skála közepén elhelyezkedő hőérzetet a szomorúsághoz.

Az **öröm** melegségként való nyelvi megjelenítése egyértelműen bebizonyosodott, ugyanis 527-ből 383 válaszadó ezt a hőérzetet társította az érzelemhez. Amiben viszont eltérést és majdnem teljesen szabályos tendenciát mutatnak a különböző életkorú személyek, az a melegség megjelenítésének mértéke. Az mondható el, hogy az idő előrehaladtával egyre nagyobb százalékban a MELEGSÉG hőérzetet kapcsolják az emócióhoz, sőt, a legidősebb korosztály jelölte meg legnagyobb számban a FORRÓ hőérzetet a MELEGSÉG mellett. Ezzel szemben, az első két korcsoport kitöltőinek 25-37%-a inkább a LANGYOS válaszlehetőségre

kattintott. Ez ismételt felveti azt a kérdéskört, hogy az élethelyzettel vagy az élettapasztalatokkal összefüggésben állhat az érzelmek metaforizációja. Feltételezhető, hogy az idősök nyugodtabb, kevésbé stresszes életmódjához köthető az, hogy jobban tudják értékelni az apróbb örömeket is, azonban ezen spekuláció alátámasztásához további, kvalitatív kutatások szükségesek. Azt viszont tökéletesen reprezentálják a számadatok, hogy a pozitív érzelmeket alapvetően a melegséggel hozzuk összefüggésbe, hiszen a HIDEG válaszlehetőséget mindössze két ember jelölte meg, míg a FAGYOSat egy sem.

Ugyan a **düh** forrástartományainál egyöntetűen a BELSŐ NYOMÁS válaszlehetőség volt a leggyakoribb, a hőérzet tekintetében már közel sem volt ennyire heterogén a kitöltők asszociációja, azonban jobban megvizsgálva a többi forrástartományra adott válaszok életkori megoszlását, annyira nem is meghökkentő az eredmény. Fentebb említettem, hogy a forrósággal kapcsolatos fogalmi tartományokat észrevehetően inkább a fiatalabb válaszadók választották: ez a hőérzetekkel kapcsolatos visszajelzéseknél is tükröződik. A diagramon pont a düh esetében lehet látni a korosztályok közötti kiugró különbséget, de az adatok is azt tanúsítják, hogy az életkor előrehaladtával a megkérdezettek egyre hidegebb hőérzetet társítanak a dühhez. Az első három korcsoport tagjai közül több mint 70% kötötte a FORRÓSÁGOT az emócióhoz, a 41-60 évesek között már a hidegebb hőérzetek is nagyobb számban jelentek meg, bár még náluk is a FORRÓ volt a legelterjedtebb, a 61-70 éveseknél azonban már a HIDEG 44%-kal, a legidősebbeknél pedig a FAGYOS 41%-kal. Összesítve tehát még így is inkább FORRÓnak tekinthető a düh, ugyanis 377 kitöltő jelölte meg azt a válaszlehetőséget, de a HIDEG/FAGYOS hőérzetet is 217-en választották.

A **szerelem** a hőérzetek tekintetében is rendkívül érdekfeszítő és meglepő eredményeket hozott. Csak a TŰZ volt hőmérséklettel kapcsolatos forrástartomány a kérdőív második részében, ezzel kapcsolatban pedig megjegyezhető, hogy az utolsó két korosztályt kivéve nagyjából ugyanolyan arányban került elő. A társított hőérzetek viszont ennek pont az ellenkezőjét tükrözik: legnagyobb számban a MELEG hőérzetet kapcsolták a szerelemhez a 14-40 éves kitöltők, a 40 éves kor felettiak viszont a FORRÓSÁGOT. Ugyan nincsenek óriási százalékbeli eltérések a FORRÓ és a MELEG válaszok között – ezt a sugárdiagram is kiválóan illusztrálja – a fiatalabbaknál ugyanis csupán 4-5%-kal nyert a MELEG, az idősebb korosztályoknál mindazonáltal 10-18%-kal is többször jelölték meg a FORRÓ érzetet. Az viszont árulkodó, hogy a szerelem 527-ből egy embernek sem juttatta eszébe a HIDEG vagy a FAGYOS hőérzetet, a 40 éves kor feletti válaszadóknál pedig már a LANGYOSat sem.

6.9. A nyelvi kreativitásra vonatkozó eredmények

A harmadik hipotézisem a különböző életkorú személyek nyelvi kreativitására vonatkozott. Úgy gondolom, hogy nem csak a tinédzserek és a fiatal felnőttek kiváltsága a metaforák használata, hanem pontosan ugyanolyan jellemző a középkorú felnőttekre és az idősekre is. A kreativitást elsősorban a nyitott végű kérdések válaszaival, valamint a fogalmi metaforák forrástartományai mellé beillesztett *Egyéb* válaszlehetőségekkel tudtam vizsgálni, illetve számszerűsíteni. Fontos megjegyezni, hogy kutatásomban elsődlegesen a metaforikus kifejezések használatán keresztül mérem a kreativitást, kiemelt figyelmet fordítva az újszerű metaforák megjelenésére, amelyek konceptualizációja nagyobb mentális erőfeszítést igényel, mint a mára már konvencionálissá vált metaforáké. Ettől függetlenül például a gyakran előforduló szinonimákkal is foglalkozhattam volna, hiszen azok is bizonyos fokú kreativitásról tesznek tanúbizonyságot, azonban ez nem tartozik a pályamunka kitűzött céljai közé.

Már egy-egy érzelem elemzésénél is kifejtettem, hogy a nyitott kérdésekre adott válaszokban, egyes fogalmi metaforák leképezéseinél nem lehet szignifikáns különbséget észlelni a különböző életkorú személyeknél. Az viszont mindenképpen említésre méltó, hogy az egyedi válaszokat nem tudom reprezentatívan összehasonlítani a korosztályoknál, hiszen a kitöltők száma néhány esetben jelentősen eltért, így csak megközelítőleges következtetéseket tudok levonni. A legtöbb válasz és metaforikus kifejezés egyértelműen a becézésre vonatkozó kérdésnél érkezett, ugyanis 1009 megszólításból 276 darab sorolható a metaforikus kategóriába: ez a válaszok 27%-át takarja. Százalékos arányban több metafora érkezett az ÖRÖM (35%), a SZÉGYEN (34,5%) és a DÜH (32%) esetében, azonban ezeknél az emócióknál összességében jóval kevesebb válasz érkezett. Az ÖRÖM nyelvi kifejezésénél 583 válaszból 205 darab, a DÜH vizsgálatánál 571-ből 183 darab, a SZÉGYEN esetében pedig 535 válaszból 185 darab metaforikus szókapcsolatot találtam. Az adatok alapján az IRIGYSÉG a legnehezebben metaforizálható érzelem, ugyanis 536 válaszból mindössze 95 darab volt metaforikus, amely csak a válaszok 18%-át jelenti. Következtetésként levonható, hogy a komplex érzelmek esetében érkezett a legkevesebb válasz, ott átlagosan minden ember egy szófordulatot írt: ebből fakadóan korrelációban állhat a kevesebb tipizált fogalmi metafora megléte a kevesebb metaforikus nyelvi leképezéssel. Ezzel ellentétben a becézéseknél körülbelül 2 válasz jutott egy emberre, tehát elmondható, hogy egyes érzelmek verbális kifejezése kevesebb mentális erőfeszítést igényel.

A kreativitást ezenkívül az *Egyéb válaszok* alapján tudtam tanulmányozni. A válaszadók összesen 251 darab egyedi választ írtak a SZOMORÚSÁG, a FÉLELEM, az ÖRÖM, a DÜH és a

SZERELEM érzésekhez, ezek 71%-a tekinthető metaforának, a többi válasz elsődlegesen más (komplex) érzelmeket vagy állapotokat takar. Érzelmekre lebontva, a legtöbb egyedi metafora a FÉLELEMhez és a SZOMORÚSÁGhoz érkezett: a válaszok 26-26%-a ezen emóciókhoz tartozott. A legkevesebb egyedi válasz a SZERELEMNél és a DÜHNél fordult elő, feltételezhetően amiatt, mert ezen céltartományoknál adtam meg a legtöbb választható forrástartományt, s azok közül könnyebben lehetett az érzelmekhez illőt találni. A korosztályokat tekintve a 71-80 éveseken kívül – akik közül egyáltalán nem adtak meg egyedi válaszokat, de ez betudható a kérdőív online formátumának vagy esetleg a kevesebb kitöltőnek – az összes többinél hozzávetőlegesen hasonló százalékban kerültek elő metaforák. A 14-18 és a 61-70 éveseknél a kitöltők 9%-a, a 26-40 éves válaszadók 10%-a, a 41-50 évesek közül pedig a megkérdezettek 12%-a írt egyedi választ. A legtöbb kreatív metafora az 51-60 éveseknél fordult elő, hiszen náluk 21%, míg a legnagyobb kitöltésszámmal rendelkező korcsoportból – a 19-25 évesek közül – csupán 16% mutatta meg a kreativitását metaforák formájában. Mindemellett az *Egyéb válaszok* 24%-a tekinthető valamilyen másik érzelemnek, melyek közül a legtöbbször előforduló a *tehetetlenség*, a *magány*, a *szeretet* és a *békesség* volt, állapotok címszó alatt pedig olyan se nem érzelemnek, se nem metaforának nem tekinthető válaszokat értek, mint például a *kiszolgáltatottság*, a *rajtam kívülálló dolog*, a *kiszámíthatóság* vagy a *létibizonytalanság*. A legtöbbször előforduló metafora az FÉLELEM ISMERETLEN, illetve a DÜH IGAZSÁGTALANSÁG volt. További forrástartományul szolgáltak a FÉLELEMhez a *kínzás*, a *hatalomvágy* és az *adatbázis*, az ÖRÖMhöz a *jó zene*, a *Jézus*, a *mennyei dallam* és a *könnyedség*, a SZOMORÚSÁGhoz a *depresszió*, az *apátia*, a *légszomj* és a *könnyek*, a SZERELEMhez a *hit*, a *békés hely*, a *szövetség* vagy a *választás*, a DÜHhöz pedig az *ellenállás*, az *értelmetlen erőszak* és az *új lendület*.

7. Összegzés

A célom az volt, hogy fényt derítsek a különböző életkorú személyek érzelm kifejezésben használt metaforáira, elsősorban a korosztályok közötti különbségekre fektetve a hangsúlyt. Mindezt kérdőíven alapuló kutatással vizsgáltam, amelyben Kövecses Zoltán fogalmi metaforáit vettem össze a kitöltők egyedi válaszaival, összefüggést keresve az asszociáció és a verbális kifejezésmód között. További célom volt a kreatív, egyedi metaforák felderítése, illetve megtudni, hogy van-e különbség e téren az eltérő életkorú személyeknél.

Az első hipotézisem arra irányult, hogy a korcsoportok különbözőféleképpen metaforizálják az érzéseket. Ugyan voltak olyan fogalmi metaforák, amelyek az összes

korcsoportnál a legnépszerűbb válasznak számítottak (ÖRÖM ÉLETERŐ, DÜH BELSŐ NYOMÁS, ÖRÖM MELEGSÉG, FÉLELEM HIDEGSÉG, SZOMORÚSÁG HIDEGSÉG), szembetűnő különbségeket véltem felfedezni – legalábbis a többi választ illetően – még ezen érzelmeknél is. Mindig akadtak különbségek, kiugró értékek, amelyek az élethelyzettel és élettapasztalatokkal lehetnek kapcsolatosak. A SZERELEM, a FÉLELEM és a SZOMORÚSÁG céltartományainál, valamint a SZERELEM és a DÜH hőérzeténél még a legtöbbször előforduló válaszok sem egyeztek az egyes korosztályoknál. Afelől tehát nincs kétség, hogy vannak olyan érzelmek – még ha nem is az összes ilyen – amelyeket másképpen fejeznek ki nyelvileg a különböző életkorú személyek, viszont a második hipotézisem – mely szerint az aktuális élethelyzet és a korábbi élettapasztalatok hatására vezethető vissza ez a látványos differencia – csupán részben igazolódott be. Több összefüggést felfedeztem a válaszok és a korábbi ismereteim alapján, azonban ezek legtöbbje jelenleg csak spekuláció, amely bizonyítékokkal való alátámasztásához további, elsősorban kvalitatív kutatások szükségesek.

A harmadik hipotézisem szintén beigazolódott, hiszen a kérdőív kreativitást előhívó kérdéseinek vizsgálata alapján világosan látszik, hogy a metaforák életkortól függetlenül, minden nyelvhasználó nyelvezetében jelen vannak, sőt, az érzelmek szavakba öntésénél gyakorlatilag elengedhetetlenek. Továbbá lényeges megemlíteni, hogy a kutatásom alapján nem a két legfiatalabb csoport mutatkozott a legkreatívabbnak, hanem az 51-60 évesek, ez az eredmény pedig cáfolja az olyan korábbi kutatásokat, amelyek ennek ellenkezőjét állítják.

Összességében elmondható, hogy az érzelmek metaforizálása jelentősen változik az életkor előrehaladtával. A téma, illetve ezen kutatás eredményei számos további kutatási kérdést vetettek fel, ezért a jövőben mindenképpen tervezem a témát más aspektusból is megvilágítani, illetve más jellegű módszerekkel, további eredményeket feltárni, hogy még teljesebb képet kaphassunk a különböző életkorú személyek érzelm kifejező köznyelvi metaforáiról.

IRODALOMJEGYZÉK

BALÁZS, P., KEMÉNY, F., & IVASKÓ, L. (2015). A konvencionális és az újszerű metaforák megértési folyamata a serdülő és fiatal felnőtt korosztály esetében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(2), 327–347.

BARANYINÉ, K. J. (2008). Orientációs metaforák a magyar népdalok természeti kezdőképeiben. In BALÁZS G. (szerk.), *Magyar Nyelvőr*, 132(3). Budapest: Akadémiai Kiadó.

BARANYINÉ, K. J., & KOMLÓSI, L. I. (2021). A testrészek jelentéskiterjesztésének kulturális motiváltsága: a KULTURÁLIS ÉRTÉK modelljeinek szerepe a SZEM konceptualizációjában. In Iványi ZS. (szerk.), *Argumentum* 17 (649-668). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

BISZTRICZKI, S. (2023). Köznyelvi metaforáink funkciója a kommunikációban. *Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny*.

BLAKEMORE, S. J., DEN OUDEN, H., CHOUDHURY, S., & FRITH, C. (2007). Adolescent development of the neural circuitry for thinking about intentions. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 2(2), 130–139.

BLAKEMORE, S.-J. (2012a). Development of the social brain in adolescence. *Journal of the*

BLAKEMORE, S.-J. (2012b). Imaging brain development: The adolescent brain. *Neuroimage*, 61, 397–406.

BURNETT, S., THOMPSON, S. S., BIRD, G., & BLAKEMORE, S. J. (2011). Pubertal development of the understanding of social emotions: Implications for education. *Journal of Learning and Individual Differences*, 21, 681–689.

EKMAN, P. (1971). Universals and cultural differences in facial expressions of emotion. In J. COLE (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation*, 19, (207–283). Nebraska: University of Nebraska.

ERIKSON, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton.

FACHLENBRACH, K. (2015). Hangban kifejezett érzelmek – Audiovizuális metaforák a narratív filmek hangtervezésében. In VAJDOVICH GY. *Metropolis*, 2. Budapest: Kosztolányi Dezső Kávéház Kulturális Alapítvány.

FORGÁCS, B., & PLÉH, CS. (2021). Metafora hátán lovagol a sátán - avagy miért nem értjük meg a klímaváltozás valódi fenyegetését? In Iványi ZS. (szerk.), *Argumentum* 17 (581–603). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

HÁMORI, Á. (2018). Az érzelmek elemzési lehetőségei a kognitív poétikai kutatásban és korpuszfeldolgozásban. In DOMONKOSI Á.(szerk.), & SIMON G. (szerk.), *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban* (139-173). Eger: Líceum Kiadó.

HANGAY, Z. (2004). A többjelentésű (poliszém) szavak. In ADAMIKNÉ J. A. (szerk.), *A magyar nyelv könyve*. (492-498). Budapest: Trezor Kiadó.

HAUBL, R. (2001). Neidisch sind immer nur die anderen. Über die Unfähigkeit, zufrieden zu sein. München: C. H. Beck. 56-67.

HOMA, I. (2013). A bűn(tudat) és (fel)dolgozás (kognitív) metaforái a klinikai gyakorlatban. In BAJOR A. (szerk.), *Keresztény Szó*. Kolozsvár: Verbum Egyesület.

HORVÁTH, R. (2001). A metafora grammatikája. In KEMÉNY G. (szerk.), *A metafora grammatikája és stilisztikája* (119-125). Budapest: Tinta Könyvkiadó.

KÖVECSES, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.

KÖVECSES, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

KÖVECSES, Z. (2005) *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.

KÖVECSES, Z., & BENCZES, R. (2010). Fogalmi keretek közötti megfelelések: a metafora. In KÖVECSES Z. & BENCZES R, *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

LAKOFF, G., & JOHNSON, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

OATLEY, K. (2004). *Emotions. A brief history*. Oxford: Blackwell.

PETHŐ, J. (2018). Metafora és poétikusság. In DOMONKOSI Á.(szerk.), & SIMON G. (szerk.), *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban* (51-63). Eger: Líceum Kiadó.

Royal Society of Medicine, 105, 111–116.

SCHIRM, A. (2016). A tudás fájának gyümölcse – avagy az orvosi képes beszéd képtelenségei. In KINCSE SZ. Ö. (szerk.), *Nyelv és Tudomány*. Budapest: Linguapark Kft.

SCHNELL, ZS. (2021). Az irónia és a metafora kognitív fejlődési vonatkozásai – Kísérleti pragmatikai vizsgálódások. In Iványi ZS. (szerk.), *Argumentum 17* (511-531). Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

SÓLYOM, R. (2023). Fogalmi metaforák köznyelvtől szaknyelvig: AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK és A FOLYAMAT UTAZÁS megjelenési formái változatos szövegtípusokban. In NAVRACSICS J. *Alkalmazott Nyelvtudomány, XXIII.* (1) (132–148). Veszprém: Pannon Egyetem.

SZABÓ, R. (2020). A metafora szerepe az emberi gondolkodásban. In GRÉTSY L. (szerk.), *Édes Anyanyelvünk*, 42(4), 16.

SZIKSZAINÉ, N. I. (2007). A metafora mint hasonlóságon alapuló, illetve azt megteremtő kép. In SZIKSZAINÉ. N. I., *Magyar stilisztika* (427-443). Budapest: Osiris Kiadó.

TOLCSVAI, N. G. (2017). Jelentésstan In TOLCSVAI N. G. (szerk.), *Nyelvtan*(*oldalszám!*). Budapest: Osiris Kiadó.